

בין טשטוש להבלטה: העיתונות העברית בארץ ישראל נוכח מאורעות 1929

עוזי אלידע

ולחייב את ההנהלה הצבאית. אין להם רגש אחריות ציבורית כמו שהוכיחו בגלוי בשעת הפוגרום בירושלים, בעת שעיתון הגון ואחראי כהארץ הבין שטוב להיחבא אל הכלים וחלילה לו לקרוא את הפרעות בשם הנורא פוגרום".⁵

נראה שהעיתונות למדה את הלקח מהעיונות ב-1920. לאחר שפרצו אירועי הדמים במאי 1921, מיהר הארץ להציב בראש עמודו הראשון את הכותרת "הפרעות ביפו".⁶ כך עשה גם הפועל הצעיר, ועורך העיתון, יוסף אהרונוביץ, הוסיף: "אנו מוקפים המון פראים חצי מזוינים המוכנים בכל רגע להתנפל ולשדוד ולרצוח. פראים אשר גם בשעת המהפכה התורכית בשנת תרס"ח הבינו את המילה 'חוריה' כהתרת הרצועה לשוד ורצח. ואשר כל זמן שמצבם התרבותי ישאר זה של עכשיו. תהיה ישיבת אירופאים בתוכם אפשרית רק תחת הגנה של שלטון חזק".⁷ לפיכך תפסה ההודאה בחולשה וההדגשה של סיפורי הזוועה את מקום ההסתרה שאמורה הייתה הן להקל על הטראומה והן לשמור על הכבוד הלאומי. חשיפת מוראות האירוע אפשרה גם להציג כתב האשמה ברור נגד הערבים והבריטים. מגמה זו אמורה הייתה להעצים את הטראומה של הציבור, אבל כאן התערב השלטון הבריטי. החל בסוף השבוע הראשון של מאי 1921 מלאו דפי דאר היום והארץ בכתמים לבנים רבים. הצנזורה מחקה כתבות שתיארו כנראה בפרטי פרטים את מעשי הטבח ואת ניסיונות ההתגוננות של האוכלוסייה. למעשה כמעט כל מה שעסק באירוע זה או שנאמר עליו בארץ ובחו"ל נמחק. אולם הצנזורה המשיכה להתיר כתמים לבנים בעיתונות הארץ-ישראלית במשך שישה חודשים.⁸ הממשל בלם את העיתונות והטראומה ניוונה והועצמה בעיקר באמצעות הסיפור שמפה לאוזן.⁹

למרות סדרת התפרצויות אלימות בתחילת שנות העשרים היה רוב העשור הראשון לשלטון המנדט שקט מבחינת הסכסוך היהודי-ערבי, והעיתונות העברית הדחיקה את טראומת אירועי רציחתם האכזרית של ברנר וחבריו. אבל עשור זה בא לסימומו באופן צורם עם שבוע הדמים שהתחולל בסוף אוגוסט 1929. את דרגת האלימות והאכזריות בשבוע זה לא ידעה הארץ כמוהו מתחילת העת החדשה, לא רק בגלל

עיתונות שכלתנית ומחנכת נוטה למתן, לרכך ולצנזר סיקור של מעשי אלימות וזוועה הן מבחינה לשונית והן מבחינה גרפית וויזואלית. עיתונות המון סנסציונית נוטה להגזים בתיאור האירוע, ולהמחישו באמצעים ויזואליים וגרפיים: כותרות ענק, אוצר מילים עז רגש ויצר, ותחריטים וציורי תקריב בוטים ודרמטיים, במטרה ליצור בקורא תחושה של הזדהות וזעזוע עמוק ולחזק את החרדה הקולקטיבית והטראומה. מאחורי אסטרטגיית ההבלטה או ההסתרה מצויים לא רק שיקולים המותנים בטבעו של העיתון ובתחרות הכלכלית במרחב הציבורי, אלא גם שיקולים פוליטיים ואידאולוגיים, ולעתים השיקולים חופפים.¹

לאחר מעשי אלימות קשים בירושלים בתחילת אפריל 1920, הציב עיתון ההמון דאר היום בראש עמודו הראשון ב-6 באפריל 1920 כותרת גדולה במסגרת שחורה שהכריזה: "פרעות ביהודי ירושלים". הביטוי "פרעות", תרגום המונח הרוסי "פוגרום" לטבח ברוטלי בקבוצה אתנית או דתית, יצר מיד אסוציאציה למעשי הטבח ביהודי רוסיה שתוארו בעוצמה בעיתונות ובספרות העברית.² הדגשת מעשי הזוועה והגדרתם כפוגרום או כפרעות שירתה לא רק את אינטרס המכירות של העיתון דאר היום, אלא גם את האינטרס הפוליטי של עורכיו. העיתון טען שעל היישוב השתלטה קבוצה של עולים מזרח אירופים בראשותו של מנחם אוסישקין, שהחלה להקים כאן גלות חדשה. לכן אין פלא שהתרחש פוגרום.³ העיתונים הארץ והפועל הצעיר ניסו להסתיר שכאן בארץ חשוף העברי החדש, כמו אחיו יהודי הגולה החלושים, להתקפות רצחניות של שכניו. השבועון הפועל הצעיר טען שהאירוע לא היה פוגרום אלא מעשה קונספירציה מתוכנן היטב של אויבי הצינונות שבו היו מעורבים פקידים ממשל: "לא פרעות היו כאן, לא התפרצות סתם של המון, כי אם התעללות בכוונה, המשך התעללות של נציבי יהודה [...] אינטריגה פוליטית מאורגנת".⁴

הד לזיכוח על הגדרת האירוע אפשר למצוא בכתבתו של הסטיריקן של דאר היום, ישעיהו קרניאל (שחתם בשם עזמות), שכתב כמה חודשים מאוחר יותר ש"יצאו אלה המחוצפים של דאר היום בעצם ימי הפרעות בגליון שמסגרתו שחורה לאות אבל ומחאה ויעזו לתקוף

שם ניהלו התושבים קרב גבורה נגד התוקפים.¹³ במבט ראשון נראה שבעקבות אירועי 1929 היטשטש המרחק בין עיתונות המון לעיתונות מתונה ומאופקת. שלושת העיתונים תיארו בפירוט את מעשי האלימות והטבח ברחבי הארץ, והצנזורה בניגוד לאירועי 1921 לא התערבה. עם זאת זימן מפקד המשטרה את נציגי העיתונות מפעם לפעם כדי להזהירם מהתססת דעת הקהל.

דאר היום הרוויזיוניסטי תרם יותר ממתחריו למועקה ולחרדה מכיוון שהחל לפרסם בשבוע השני של ספטמבר 1929 את צילומי החללים המתים בחדר המתים העירוני. הצילום הראשון הופיע ביום ראשון 8 בספטמבר 1929, ומוקם בעמ' 2 של העיתון תחת הכותרת "אחד מגיבורי ההגנה": צילום גופתו של איש צעיר מונח על גבו על מיטה כשחזהו חשוף ועליו סימני דם, עיניו פעורות לרווחה וצווארו חבוש. הכתובת מתחת לצילום זיהתה את ההרוג כסרג'נט נודל יודלביץ, שנודע בכינויו "נורקה", מנצח תזמורת המשטרה ואחד החברים המסורים בקבוצת הכדורגל "מכבי חשמונאי" בירושלים. העיתון המשיך וסיפר שהמנוח עמד בראש פלוגת מתנדבים להגנת השכונות העבריות ונפל בהגינו על שכונת בית וגן מפני שודדים ומרצחים. הוא הותיר אחריו אישה וכן. התמונה גורמת זעזוע הן מפני שמוצגת בה בצורה בוטה ולא מכובדת גופתו של אדם שמת מוות אלים הן מפני שהיה באדם מוכר. הכיתוב בעיתון היה שנודל יודלביץ היה מנהיג וגיבור, שהקריב עצמו להגנת הכלל, אולם הדמות בצילום הייתה רחוקה מלהיראות דמות של גיבור.¹⁴

דאר היום פרסם צילומי קורבנות גם בימים הבאים. למחרת, 9 בספטמבר 1929, הופיע בעיתון צילום גופתו של אדם בגיל העמידה, מזוקן, כנראה אדם דתי, חזהו חשוף ומלא בחבורות ובכתמי דם, עיניו עצומות. הוא זוהה כ' ויינר, שנהרג בירושלים ביום הראשון לפרעות. "יליד רוסיה, שעשה עושר באנגליה, עלה לא"י בתור ציוני נלהב. הקדיש סכומים גדולים לערבים. על חשבוננו נתחנכו כמה צעירים ערבים בקולג' בבירות. חשב כי ע"י כך ישכין שלום בין הערבים והיהודים. אומרים כי את כל רכושו הוריש לצעיר ערבי". ציבור הקוראים ראה כאן את סופו המר של מי שפעל לדרוקים היהודי-ערבי ודמה באופן מפתיע ליעקב דה האן. למחרת, 10 בספטמבר 1929, הציג הצילום של "נחמן סגל ז"ל" גופת נער צעיר שכוב על מיטה, ראשו חבוש וכך גם חזהו וזרועו השמאלית, עיניו עצומות ופניו המוטים לכיוון המצלמה נראים שלווים. הכיתוב לתמונה ציין שנחמן סגל נפצע פצעים אנושים ברחוב יפו ביום הראשון לפרעות ונפטר מפצעיו בבית חולים "הרסה". צילום זה של הנער, שהיה כנראה מצחצח נעלים ונלכד בידי המון ערבי, הוא המזעזע שבשלושה. גילו הצעיר, גופו המיוסר והבעת התום והשלווה של פניו הופכים אותו להתגלמות המרטיר, הקדוש המעונה ויוצרים את תחושת ההזדהות, הכאב, המצוקה והכעס בקורא.¹⁵

נראה שהתיאור הבוטה של קורבנות הטבח היה אחת הסיבות לסגירת העיתון לעשרה ימים. כלילה שבין 12-13 בספטמבר 1929 התייצב מושל ירושלים, אדוארד קית-רוץ', בדפוס הסולל, סגר את הדפוס והעיתון בלא שהיה בידי צו סגירה, ועצר את העורך האחראי, אליהו בן-חורין.¹⁶

המספר הגבוה של הנפגעים, 133 הרוגים ומאות פצועים, אלא גם בגלל הדרך האכזרית שבה נשחטו ממש חלק גדול מהקורבנות בחברון, במוצא, בירושלים, ביפו, בצפת ובחיפה. לכן אין פלא שבעיתוני הארץ חזר והשתגר הביטוי "פוגרום" או "פרעות" כמטבע לשון להגדרת המאורע הטרגי.

אירועי 1929 או "פרעות תרפ"ט" הותירו צלקת עמוקה ביישוב היהודי. המאמר עוסק בשאלה כיצד התמודדה העיתונות העברית, הן עיתונות ההמון והן העיתונות המשכילה-מחנכת, עם הטראומה שהותירו מאורעות אלה; לא בשאלה של מידת אחריותם של היהודים והערבים למעשי האלימות במהלך אירועי 1929, ואף לא בוויכוח עם מחקרו של הלל כהן, הטוען שיהודי הארץ היו לא רק צד מותקף אלא גם תוקף.¹⁰ במאמר נבחנת התמודדותו של השיח העיתונאי העברי במהלך השנה שחלפה לאחר התרחשות האירוע, קרי בין ספטמבר 1929 לאוגוסט 1930 עם אירועי האלימות הקשים שהרחשו בסוף אוגוסט 1929. השאלות הנשאלות הן כיצד העיתון מספר את סיפור האירוע ומסגר אותו, אם הוא מתייחס למאורעות 1929 כפוגרום מביש שיש לטשטשו ולהסתירו, או כ"קודש הקודשים של תחושת הקורבן היהודית", כפי שכינה אותו ההיסטוריון בני מוריס, שיש להבליטו ולהפכו לסמבול מגייס. כמו כן בשאלה כיצד מתייחס העיתון לנרטיבים הבריטים והערבים על אותו אירוע עצמו.¹¹

במרכז המאמר עומדים שני עיתונים בעלי תפיסות עריכה ואידאולוגיות שונות זו מזו, דאר היום ודבר. דאר היום עוצב כעיתון המון מסחרי-סנסציוני בהנהגת איתמר בן-אב"י, ובדצמבר 1928 הועבר לידיו של זאב ז'בוטינסקי והפך במשך שנתיים וחצי לביטאון התנועה הרוויזיוניסטית הארץ-ישראלית, אולם המשיך לשמור על סגנון עריכה דרמטי וסנסציוני. מכיוון שז'בוטינסקי נעדר מהארץ מסוף יוני 1929 ערכה אותו קבוצת עיתונאים, שהבולטים שבהם היו אב"א אחימאיר, יהושע השל ייבין וולפגנג פון-וייזל. דבר נוסד ב-1925 ונערך בידי ברל כנצלסון ולצדו משה בילנסון וזלמן רובשוב. היה זה עיתון סוציאליסטי בגישת עריכה מנוגדת לזו של דאר היום, רצינית, שכלתנית, שרואה בעיתון אמצעי חינוכי ולא כלי בידורי. לאחר מאורעות 1929 התחרו ביניהם שני העיתונים על התפוצה, אולם תפוצתם היומית הייתה דומה: 7,000-8,000 עותקים ליום. במאמר נבחנות דרכי ההתמודדות של עיתונים אלה בעיקר עם האירועים האלימים ועם הטראומה שגרמו.¹²

ספטמבר 1929: תגובה ראשונית לאירועי הדמים

ב-23 באוגוסט 1929, יום פרוץ מעשי האלימות, סגר הממשל הבריטי את העיתונות העברית והערבית לתשעה ימים. ב-2 בספטמבר 1929 יצאו לאור מחדש שלושת העיתונים היומיים העבריים: הארץ, דאר היום ודבר. שלושת העיתונים עיטרו את עמודם הראשון במסגרות שחורות והציגו רשימות ארוכות של חללים ופצועים מחברון ומוצא, מירושלים ומחיפה, מצפת ומתל-אביב, מחולדה ומבאר טוביה. האירוע זכה מיד לכינוי "פרעות" גם בפי העיתונות המתונה והמאופקת. דבר אף נקט את המילים פוגרום, טבח ושחיטה, האשים את הממשל הבריטי באחריות לאירועים והעלה על נס מקומות כמו חוות חולדה,

דאר היום – רשימת נרצחי תרפ"ט, 2.9.1929.

לא הוכחה.¹⁹ דאר היום יצא למחרת במאמר חריף נגד השלטונות הבריטים וההנהלה הציונית שאפשרה את פתיחת הקברים ("שגיאיה הגובלת עם פשע"). מדוע צריך היה לפתוח את קבר האחים? העיתון גם גינה את ועדת המומחים הבריטים שכאשר זיהתה סוף סוף שאחד ההרוגים היה חסר עין, טענה שהוא היה בעל מום.²⁰

דאר היום עמד אפוא על שלו והתעקש לא לאפשר לשלטונות לטייח ולהסתיר את ההתעללות. אבל האם עיתונות השמאל והמרכז ניסתה לטייח את פרשת רצח חברון, ולהדחיק את פרעות תרפ"ט? נכון שב-22 בספטמבר 1929 פרסמה ההנהלה הציונית הצהרה שבחברון היו גם ערבים שהצילו יהודים, אבל עיתון ההסתדרות דבר עסק בחשיפת הפצע הפתוח של פרעות תרפ"ט בעוצמה לא פחותה מזו של דאר היום. בפרשה של פתיחת קבר האחים בחברון, הוא הגיב בחריפות לא פחותה מזו של האחרון. כך במאמר מערכת מ-24 בספטמבר 1929 קבע דבר בסיגנון מקברי שחללי חברון יוכלו עתה לישון במנוחה כי "ועדת המומחים" הבריטית קבעה שהם נהרגו "לא מתוך רשעות או אכזריות בלתי נורמלית". "שלושת הגנטלמנים" החתומים על המסמך הוכיחו שההרוג שעינו האחת חסרה ייתכן ש"היה בעל מום עין אחת", ומשנמצאו שתי ידיים קטועות הסבירו זאת בכך ש"יתכן שהן נקטעו

דאר היום חזר לעסוק בפרעות תרפ"ט מיד לאחר פתיחתו מחדש ב-22 בספטמבר 1929. אמנם הוא לא פרסם יותר צילומי חללים, אולם הדפיס תיאורים מפורטים וקשים של מעשי הטבח. לטענתו נטו עיתוני המרכז והשמאל, הארץ ודבר, חודש אחרי הטבח לעבור לסדר היום ולטשטש ולהסתיר את האירועים. במאמר שהתפרסם ב-26 בספטמבר 1929 בשם "לטשטש לא נרשה", כתב יהושע השל ייבין:

עוד לא הספיקו הגופות של שחוטי חברון להתפורר עד הסוף, וכבר ממחרים מנהיגי הציונות והמנצחים על דעת הקהל ביננו להעביר אותנו על סדר היום. כאילו לא קרה כלום, וכאילו האנשים שסברו ערב הפרעות שמצב הביטחון בארץ נפלא ולכן יצאו מהארץ לקונגרס בהמוניהם ולא מצאו להשאיר בארץ אף דמות מרכזית אחראית אחת [...] והנה שוב נושבת מלמעלה רוח של צידוק הדין. מדברים מחדש על ביטחון ואמונה באדמיניסטרציה הבריטית. משבחים את הצטיינות המשטרה הערבית. הנשחטים מצטדקים לפני שוחטיהם ומכריזים שאין כל צורך בשינוי המדיניות הציונית. לא קרה שום דבר. אמנם נהרגו 331 איש, נהרסו עשרה יישובים ו-8,000 איש נושלו ממקומותיהם בארץ, אבל הכל בסדר. משתיקים את תנועת המחאה. ובעיתונות התחילה שוב העבודה הרגילה של הרדמת דעת הקהל. מספרים כי הערבים לא היו "אדומים" בטבח. כי הם היו מוסתים [...] מחפשים בניירות יהודים מהם שלא שחטו יהודים, וכשהללו נמצאים, הם הופכים ל"צדיקי חברון" ויוצרים בצבור את ההרגשה המדומה שמצב הביטחון הוטב ואנו יכולים לסמוך על שכינתו הערבים.

ייבין יצא נגד מסע הדיסאינפורמציה הזה וקרא לא לסמוך על השכן הערבי:

ושום מציאות של "אנשי סגולה" לא יכולה לטשטש עובדה זו. לא מעניין אותנו אם ערביי חברון רצפתם מלאכי מרום או שדים משחת. מעניין אותנו שאנשים אלה ברגע אחד מבלי כל סיבה מצד היהודים שחיו איתם בידדות ו"בכרית שלום", יצאו לשחוט, לכרות שריים, לקשור בחוטי ברזל אל בית כוער כדי שהקורבן לא יוכל להמלט, ומימלא הם יכולים לעשות זאת גם מחר, גם מחרתיים, גם בעוד שנה ובעוד שלוש שנים. ומכאן השאלה, איך נוכל לבנות על יד האנשים האלה את בתינו? הרי ברור שלהושיב בין אנשים אלה בני אדם ונשים וילדים בלי שמירה מספיקה, זו היא הספקת צוארים לסכין הטובה.¹⁷

מסקנתו של דאר היום הייתה שלאור מצב המלחמה שנכפה עלינו, על העיתון להדגיש ולחדד את הפצע הפתוח של פרעות תרפ"ט, ולחזור ללא הפסקה באופן ריטואלי על תחושת הכאב והעלבון וההשפלה שחווינו באותם ימים, כדי שמתוך אותה תפיסה קורבנית-מרטרית תצמח תפיסה מנוגדת, בריאה, של התנגדות אקטיבית, הקרבה וגבורה. דבריו של ייבין נכתבו על רקע הדיון בהתעללות בנרצחי חברון. שמועות על עקירת עיניים, גדיעת ידיים, אנשים שנשחטו כחיות ונפשט עורם, ואחרים שנקשרו בחוטי ברזל ונשרפו חיים, לצד סיפורי אונס קשים, הופצו ביישוב.¹⁸ ב-22 בספטמבר 1929 פרסמה המשטרה הודעה רשמית: "הואיל ונתפרסמו ידיעות שהוטלו מומים בגופות היהודים והיהודיות שנרצחו בחברון וכי איננו יהודיות, נערכה חקירה מיידית של המשטרה הבריטית והרופא המשטרה הבריטי שהיו אז בחברון". נבדקו 56 גופות ו-9 פצועים אך הם לא ראו הטלת מום או פגיעה מינית. ההודעה ציינה גם שב-11 בספטמבר 1929 הוצאו לדרישת ההנהלה הציונית גופות המתים מחברון מקבריהם ונבדקו בידי שלושה רופאים בריטים בנוכחות שלושה רופאים יהודים ושלושה רופאים ערבים, אולם רוב גופות ההרוגים התפוררו והאשמה של הטלת מום

את הרוצח וסכין בידו רודף אחרי אביה ודוקר למוות גם את סבתה. אבל בשל מטר השאלות שהנחיתו עליה הסנגורים היא התבלבלה, עדותה הוכרזה לא אמינה והשופט החליט בו ביום לשחרר את הנאשם הראשי.²⁵ עדויות כגון אלה של שני הילדים העומדים חסרי ישע תחת התקפות הסנגורים הערכים לנוכח מערכת שיפוט אנגלית אדישה המשחררת נאשמים בטבח למרות זיהוים הוודאי, הרתיחו את דעת הקהל היהודית ותרמה להגברת המועקה והטראומה. באוקטובר 1929 המשיך העיתון לזעזע את קוראיו בכתבות על ילדים שהעידו על רצח הוריהם, כסיפורה של בתו בת השבע של אליהו פלאצ'י כיצד דקר עובד ערבי את אביה למוות בחברון.²⁶

במקביל נפתח משפטו של השייח' טאלב מראקה, שנחשב למסית הראשי לטבח יהודי חברון. דבר ודאר היום תיארו כיצד מצד אחד השייח' התארח בבתיים של יהודי העיר והבטיח להם שלא יאונה להם כל רע, וכיצד, מנגד, הוא כיוון את הרוצחים לבתי משפחת סלונים ומשפחות אחרות שנטבחו בחברון.²⁷ המשפט נמשך כל חודש אוקטובר, אולם הנאשם לא נראה, על פי דיווחי דבר, מושפל ומוכה אשמה. הוא נכנס לדיון מסודר ומצוחצח כאילו בא מביתו ולא מבית הסוהר וגם אזיקים לא היו על ידיו. כולם הפנו לו דרך מתוך כבוד, ומאחוריו אנשי שלומו מחאו לו כף.²⁸ באווירה נינוחה זו נשמעו עדויות מזעזעות, אבל בית המשפט לא השתכנע. למרות העדויות החותכות נגד המסית, טען השופט בפסק דינו שלא הוכח שהנ"ל הסית לפרוע ביהודי חברון עצמה, והוא נדון לשנתיים מאסר בלבד ולקנס פעוט. התסכול והזעם גברו בציבור היהודי.²⁹

דבר הואשם בידי דאר היום שהוא נוטה להסתיר ולצמצם את ממדי מאורעות תרפ"ט, אולם בפועל עוצמת הדיווח של העיתון לא הייתה חלשה מזו של דאר היום. באוקטובר 1929 נדפס הדיווח על משפטי הרצח בצפת במרכז העמוד הראשון. סדרת המשפטים נערכה בבית המשפט המחוזי בחיפה. העיתון תיאר בפירוט את הרצח האכזרי של כמה יהודים תושבי העיר, כמו יצחק ממון שנדקר ברחוב,³⁰ לולו פרג'ון שנורתה בביתה,³¹ או שינדל גולצויג שנשרפה למוות.³² גם דבר הרפס כותרות בולטות ועדויות ילדים והבליט סיפורי זוועה. לצד הטיפול במשפטי החשודים הערכים עסקה העיתונות העברית בהרחבה גם בחשודים היהודים שנאסרו. מול הנאשם הערבי שהוצג כרוצח הזוכה לתביעה רשלנית, לטיפול עדין בבית הכלא ולעתים קרובות לזיכוי מוחלט, הנאשם היהודי הוצג כחף מפשע שכבית הכלא מתעללים בו, התביעה נגדו קשוחה ולעתים הוא מורשע ומקבל עונש קשה על לא עוול בכפו. ב-8 בספטמבר 1929 דיווח דבר "שעשרות מצעירנו שעמדו על נפשם והצילו אותנו מחיות אדם, נמקים עתה בכלא באשמת 'רצח' למרות שלממשלה אין כל הוכחות נגדם".³³ ב-26 בספטמבר 1929 דיווח דאר היום על שחרורם של 32 יהודים שנאסרו בממגורת "הטחנות הגדולות" בחיפה באשמת רצח לאחר שנמצא במקום נשק, מחוסר הוכחות. העיתון דיווח שהאסירים, חלקם פועלי הממגורה וחלקם פליטים שמצאו מקלט במקום בזמן הפרעות, ובהם נשים ונערים, הוחזקו במשך חודש בתנאי מאסר קשים בכלא עכו.³⁴ העיתון טען שמדובר בניסיון ציני של הממשל הבריטי להושיב חפים מפשע בכלא כדי ליצור מראית עין של שיווי משקל

בשעה שהגנו על הראש מפני מכת חרב". המאמר גם הביע פליאה על מפקד משטרת חברון והרופא העירוני שבדקו 56 גופות ולא מצאו בהן כל מום. מסקנת דבר הייתה: "הממשלה המביאה לעולם תעודה 'מרגיעה' זו היא כנראה ממשלה נורמלית, והגהינום שנערך לנו כאן, בארצינו, לעיני הפקידות, אף הוא איננו כנראה בגדר של 'אכזריות בלתי נורמלית'".²¹

לא עבר חודש מיום סיום מעשי הטבח וכבר עסקה בהם העיתונות העברית בצורה פרטנית, בהבלטה ובהרחבה, בצילום ובכתב, בכתבות תיאוריות ובמאמרי פרשנות, מגמה שרק תלך ותעמיק, תלך ותתרחב בשבועות ובחודשים הבאים.

העיתונות ומשפטי רצח תרפ"ט

פרשת ההתעללות בחברון הייתה תחילתו של טיפול פרטני ושיטתי של העיתונות העברית בסדרה ארוכה של עשרות רבות של מעשי רצח שאירעו בסוף אוגוסט 1929. החקירה המשטרית והבאת הנאשמים בטבח לפני שופטים חוקרים החלה בסוף ספטמבר 1929. הדיון המשפטי, ובעקבותיו התקשורת, בטבח שהתחולל באוגוסט 1929, נמשך כמעט שנה וחצי, עד תחילת 1931. כמעט מדי יום נחשף הקורא למאמרים ארוכים של תיאור מעשי הטבח. לכל אחד מ-133 ההרוגים היהודים היה שם, ותמונה. מכוונת המשפט הבריטי עבדה בשיטתיות ופירקה את פרעות תרפ"ט למספר רב של אירועים אינדיווידואליים. כל משפט התמקד בקבוצת אנשים ובמקום שבו נערך הטבח (בית, רחוב, ישיבה). המשפטים נערכו בחברון ובצפת, בירושלים ובחיפה, בתל-אביב וכיפו, והשתתפו בהם מאות עדי הגנה ותביעה. התמונה שהתקבלה הייתה של של שבעה ימים של השתוללות דמים אכזרית שלא נראתה כמותה מתחילת ההתיישבות הציפונית בארץ.

ערב תחילת משפטי הטבח, באמצע ספטמבר 1929, הטיל דבר ספק בכך שבתי המשפט יעשו משפט צדק. השלטונות אמנם החליטו, כדי למנוע הטיית דין, שבתי המשפט יאוישו רק בשופטים בריטים, אבל פסקי הדין היו תלויים בחומר החקירה שהובא לפני כס המשפט בידי המשטרה, ודבר לא האמין שהמשטרה היא ארגון חסר פניות, אלא גוף מוטה שמנה בעיקרו חוקרים בריטים וערכים אנטי-ציפונים.²² הדיווח על משפטי הנאשמים בטבח החל ב-22 בספטמבר 1929 בכתבות נרחבות בעיתונים דאר היום, דבר והארץ על חקירת הרוצחים של בני משפחת מקלף ואורחיהם, שנטבחו באכזריות ב-24 באוגוסט בביתם במוצא בידי שכניהם הערכים מהכפר הסמוך קולוניה. המשפט נמשך עד סוף ינואר 1930, מהארוכים שידעה הארץ.²³ ב-25 בספטמבר 1929 דיווח דאר היום על פתיחת החקירה של רוצחם של האחים יעקב ומשה רייזמן בחברון. העיתון הרוויזיוניסטי הדגיש יותר מעיתונים אחרים את המשפט הזה בעמודיו הראשיים בגלל עדויותיהם של ילדיו הצעירים של יעקב רייזמן. ב-26 בספטמבר סופר בכתבה בעיתון כיצד בנו בן ה-11 מסר את סיפורו "במלים פשוטות, אבל קולעות, ובשקט". הנער זיהה בוודאות את הנאשם הראשי כמי שפרץ לביתו ורדף עם סכין שלופה אחרי אביו, שגופתו נמצאה מוטלת ברחוב הראשי של חברון.²⁴ ב-1 באוקטובר 1929 פורסמה עדותה המזעזעת של בתו בת התשע של יעקב רייזמן. גם היא סיפרה כיצד ראתה

בין הצדדים ולהראות שגם היהודים הם צד תוקפני במאורעות. לכן הרבו לעצור את הרוצח, את השודד ואת האנס לצד הקורבן שניסה להגן על חייו ורכושו.³⁵ העיתון הגיב בדרך דומה על מקרה של 15 תושבי שכונת נווה שאנן בדרום תל-אביב שנעצרו בחשד להחזקת נשק והוחזקו במעצר בתנאים קשים ביפו במשך חודשיים. גם מקרה זה שימש דוגמה לניסיון השלטונות ליצור אשליה שהיהודים הם כוח מאיים המסכן את ביטחון הערבים.³⁶

חלק מהמאסרים לא הסתיימו בשחרור אלא הפכו למשפט שסוקר בהרחבה בעיתונות העברית. עמדתם של כל העיתונים, ללא הברל בין עיתוני שמאל לימין הייתה זהה. הנאשם היהודי, בניגוד לערבי, נתפס תמיד כחף מפשע. הוא הוצג כמי שהעלילו עליו עלילת שווא, שכן הוא לא השתמש בנשק או השתמש בו רק כדי להגן על עצמו ומשפחתו מפני אספקטור צמא דם. ב־4 באוקטובר 1929 נדון צעיר יהודי לארבע שנות עבודת פרך לאחר שירה ממשרדו ביפו בצעיר ערבי, אף שטען שבאותו זמן שהה במלון פלטיץ בתל-אביב. העיתונות ראתה בכך עיוות דין.³⁷ שמחה ניכרה לאחר שנאשמים זוכו: יוסף קראנץ מחיפה שהואשם בפציעת ערבי וזוכה מחוסר הוכחות,³⁸ ויצחק אבאדיש מנווה שלום שירה מחלון ביתו באקרה ופצע עובדים ושבים ערבים שניסו לכוזז את השכונה.³⁹

מקרה דומה אירע ליוסף מזרחי-אורפלי שהואשם בתחילת נובמבר 1929 כי ירה מביתו שעל יד כרם התימנים והרג שני ערבים שניסו לתקוף את תל-אביב מכיוון שכונת מנשייה. אורפלי טען שהוא חף מפשע ושאת הערבים הרגו שוטרים בריטים ששהו בשכונה והרפו את התוקפים הערבים. דאר היום טען שעיתונות תל-אביב מנסה לטשטש את סיפורי הטבח ולהשכיחם, אולם סיקור פרשת אורפלי הוכיח את ההפך. דבר הקדיש לפרשה שטח גדול פי שלושה מזה שהקדיש לו דאר היום. כבר עם תחילת הדיווח על הפרשה ב־13 בנובמבר 1929 הבחין דבר בדפוס חוזר, שכן היה זה היהודי הספרדי החמישי שהערבים העלילו עליו שהוא ירה עליהם. בכל המקרים מדובר היה בשכונות מעורבות שבהן התנפלו ערבים על יהודים וערבים שהיו מעורבים בהתקפה האשימו יהודי תושב השכונה שהוא ירה בהם מביתו, אף שברשותו לא התגלה כל כלי נשק וטענתו הייתה שלא שהה בביתו.⁴⁰ עדי הסנגוריה העידו כי שהה בבית אחיו, אבל מולו התייצבה מה שעיתון דבר כינה "תעשייה של עדים ערבים" בלי עדים מקצועיים העוברים ממשפט למשפט ומעידים נגד יהודים בלי להכירם. מנגד, שוטרים בריטים שירו בערבים לא סיפקו עדויות החלטיות.⁴¹ כתוצאה מכך הרשיע בית המשפט את הנאשם וגזר עליו עונש מוות ב־20 לנובמבר 1929. היה זה גזר דין מוות הראשון שהוטל על יהודי בעקבות מאורעות 1929. דבר כתב שהקהל באולם נדהם, אולם פני הנדון נותרו ללא הבעה, בעוד קרוביו וידידי באולם ובפרוודור מרוו בככי.⁴² דאר היום דיווח גם הוא על תדהמה בקרב הקהל והוסיף שדאר היום והארץ מיהרו והוציאו הוצאות מיוחדות שהודבקו על קירות הבתים וחולקו לאנשים ברחוב.⁴³ עורך הדין של הנאשם לא אמר נואש והגיש ערעור. בסוף ינואר 1930 ביטל בית הדין הגבוה לערעורים בירושלים את פסק הדין וקבע שעל המשפט להתנהל מחדש ביפו באביב אותה שנה.⁴⁴ פרשת אורפלי המשיכה

דאר היום – ועדת החקירה וטבח כרמון, 20.12.1929.

להסעיר את היישוב היהודי והערבי ואת התקשורת כל שנת 1930. עבור העיתונות היהודית היה זה מקרה מובהק של עיוות דין. יהודי חף מפשע שהואשם ברצח פורעים שניסו לתקוף את שכונתו ונהרגו מידי של שוטרים בריטים. העיתונות הערבית ראתה בכך מקרה מבחן של יהודי שרצח בדם קר ערבי וצריך לבוא על עונשו. כשנה לאחר מאסרו של אורפלי, באוגוסט 1930, נכתב בדבר שלישיבוב היהודי אורפלי הוא לא סיסמה פוליטית אשר אפשר להוציא אותה משמוש ולהתפלל עליה, לא נקודת יישוב אסטרטגית שאפשר לפנותה בעת מצוקה ואחר כך לחזור אליה, לא זכות שלטון שאפשר לפרוס אותה ולהתחלק בה. הוא נפש חיה, לא קניין האומה והוא לא שייך לנו. על הרשעת אדם חף מפשע אין פוליטיקה ואין התחשבות. העיתונות הערבית דרשה את דמו של אורפלי והפכה אותו לסיסמה לגיוס המונים. דבר דרש חנינה לאורפלי לא משום שהוא "שלנו", אלא משום שהוא חף מפשע.⁴⁵

ועדת שאו והגברת הדיווח התקשורתית

ב־24 באוקטובר 1929 באה ועדת החקירה הבריטית לכדיקת אירועי 1929 בראשות וולטר שאו לירושלים. הוועדה מונתה כדי לבדוק את הסיבות לפרוץ המאורעות. הציבור העברי היה מפוחד ואחוז

בניסיון לבצע דה-לגיטימציה לתנועה הציונית כולה. עורך הדין של הממשלה הבריטית הגן, כצפוי, על האדמיניסטרציה המקומית, הצדיק את פעולותיה, הטיל את האשם הן על היהודים והן על הערבים וניסה בעיקר למזער את עוצמת הטרגדיה והזוועה היהודית.

בבוקר המושב הראשון נקבע, לאחר משא ומתן בין נציגי הממשלה והעיתונות, שבאולם ישבו ארבעה נציגי עיתונות שכל אחד ייצג סקטור עיתונאי: נציגי העיתונות העברית המקומית, נציגי העיתונות הערבית המקומית, נציגי העיתונות הבריטית ונציגי העיתונות האמריקנית. התוצאה היתה נוסח זהה של דיוני הוועדה בשלושת הימונים העבריים. ההבדלים ביניהם במהלך הדיונים התבטאו בעיקר בכותרות ובתנאי הכותרות שנתנו לכל אחד מהמושבים, ולאמורים הפרשניים שנלוו למידע החדשותי. אולם למרות הסטנדרטיזציה של המידע, גילה הציבור היהודי עניין עצום בדיוני הוועדה. ביטוי לעניין זה היו השטחים הרחבים שהקדישה העיתונות בחודשים נובמבר-דצמבר 1929 לסיקור האירוע, בממוצע מעל חמישים אחוז משטח הגיליון. דיוני הוועדה פורסמו בראש העמוד הראשון ונמשכו בעמודים הפנימיים, שכללו גם הרחבות פרוטוקולים מדיונים קודמים לצד מאמרי מערכת ומאמרים פרשנות נרחבים.

אולם נראה שגם מידע זה לא סיפק את הקורא העברי. הוועדה ישבה מדי יום מבוקר עד ערב (להוציא ימים שבהם סירה ברחבי הארץ), והקורא חיכה בחוסר סבלנות ליום המחרת כדי לקרוא על תוכן הדיונים. לפיכך החליטו את אנשי דאר היום על מהלך חלוצי מבחינה תקשורתית. ב-24 בנובמבר 1929 הם הוציאו עיתון ערב נוסף על עיתון הבוקר. כך יכול היה הציבור לקבל מידע טרי על דיוני הוועדה שהתקיימו בבוקר.

ביום הופעת הגיליון הראשון של עיתון הערב הכריזה המערכת: "התקופה הרוחתת אשר בה אנו חיים מחייבת שהקורא לא יישאר בלי עיתון ערב וכל המתרחש בעולם היהודי יגיע לכל אדם בישוב בהקדם האפשרי. על כן החלטנו להוציא שתי הוצאות של עיתוננו במשך היום, האחת תופיע כמקודם כן גם עתה באשמורת הבוקר ותגיע בבוקר לכל קצות הארץ, וההוצאה השניה תופיע אחה"צ ותגיע בו ביום לת"א וסביבתה".⁴⁸ הקורא יכול היה לרכוש את העיתון בנפרד במחיר חצי גרוש, אבל העיתון הוציא לקוראי הבוקר את גיליון הערב בחינם תמורת תלושים שאותם יוכלו לקבל ממחלקי העיתונים עם קניית עיתון הבוקר. למחרת, 25 בנובמבר, דיווח העיתון שההצלחה הייתה עצומה: "אמש בהופיע עיתון הערב צבא קהל עצום ברחוב 'הסולל' בירושלים מול בית הדפוס של העיתון וכמשך רגעים אחדים נחלקו אלפי אקסמפלרים בחינם כנגד התלושים המודפסים בעיתון הבוקר". עם זאת כמה ממוכרי העיתונים ניסו לנצל את המצב ולגבות מחיר גבוה יותר עבור שתי מהדורות העיתון והעיתון נקט אמצעים למנוע מעשי ספסרות אלה.⁴⁹ מהדורת הערב של דאר היום הייתה יחידה עצמאית לכל דבר, בעלת פורמט, דפוס עריכה ואף תכנים שונים מאלה של עיתון הבוקר. שטחו היה כמחצית משטחו של עיתון הבוקר. בעוד האחרון הופיע בפורמט פוליו, הודפס עיתון הערב בפורמט טבלואיד (חצי פוליו). עיתון הבוקר, בפורמט הפוליו, הופץ בחלקו הגדול לקוראים ולמנויים שקיבלו את העיתון לביתם. עיתון

טראומה, אולם לא היה מעוניין להסתיר את הפצעים המדממים שהותירו אירועי 1929 ולהמשיך בחייו כאילו דבר לא אירע. להפך, הוא רצה להבליט את הפצע, להראות אותו ברבים, להצביע על האחראים לו ולגרום לכך שהאשמים יענשו. אלא שהצד הערבי הכחיש קיומו של פצע בצד היהודי וניסה לנכס את הסבל ולהפוך על פניהם את יחסי התליין-קורבן. הצד השלישי במשוואה, הממשל הבריטי, ניסה להתנער מאחריות והטיל את האשמה על הצדדים הנצים. הציבור היהודי שרצה להבליט את סבלו, נמצא במגננה כפולה, כשהוא חושש מפוגרום חדש שיתפרץ בכל רגע.

על רקע חששות אלה ציפתה דעת הקהל היהודית שהוועדה תשתמש בכלים המשפטיים העומדים לרשותה כדי להסיר את מסך העשן, ויתן לגיטימציה וחשיפה בין-לאומית לטענותיו של היישוב היהודי. הציבור היהודי ציפה, על פי העיתונות, שהוועדה תחשוף באופן רשמי את זהות הרוצחים, את זהות המסיתים ומתכנני הרציחות, ואת התכנית לחיסול המפעל הציוני בארץ. הציבור גם ציפה שוועדת החקירה תוביל לכך שהרוצחים ושולחיהם אכן יישפטו ויענשו. רק כך תוכל ועדת החקירה לעזור לציבור היהודי להתמודד עם הטראומה העמוקה שממנה הוא סבל מסוף אוגוסט 1929. עם זאת העיתונות הטילה ספק ביכולתה של הוועדה לבצע משימה חשובה זו מכיוון שהייתה זו ועדה בריטית שתיטה להגן על הממשל הבריטי המקומי. חוסר אמון זה ביכולתה של ועדת שאו הובע במאמר מערכת שפורסם בדאר היום ב-24 באוקטובר 1929. העיתון קבע שהוועדה תתקשה לגלות את האמת מכיוון שהפקידות המקומית עשתה הכול להסתיר את עקבות הפשע. היא אסרה את הרוצחים יחד עם הקורבנות ודיברה באותו לשון עם מארגני הפרעות הערבים וההנהגה הציונית. ממצאים רבים של הפשע הושמדו, העקבות טושטשו, והאחראים לשפך הדם היו מוגנים. השמועות אמרו שמי שהפכו ארץ שלום לארץ דמים מתוך חשבונות של לחץ פוליטי רוצים להשתמש באותו אמצעי כלחץ על ועדת החקירה. בתנאים אלה ציפו כי ועדת החקירה תיאלץ לגלות את האמת מתחת לשכבה עבה של סילופים, שקרים ועלילות שגובבו בידיים חרוצות של הפקידות החוששת לעורה, ושל חורשי המזימה הערבים.⁴⁶ דבר פירסם באותו יום דברים דומים.⁴⁷

ועדת החקירה התמקמה באולם צר מידות במגרש הרוסים בירושלים וקיימה עשרות ישיבות בין 24 באוקטובר ל-30 בדצמבר 1929 כמעט מדי יום. לצדה פעלו עורכי הדין של ההנהלה הציונית, הוועד הפועל הערבי והממשלה הבריטית, שזימנו כל אחד את עדיהם לצד עדים שזימנה הוועדה עצמה. הוועדה הייתה למרחב מאבק בין שלושה נרטיבים. הנרטיב היהודי, שהדגיש את היותו הקורבן האמתי של אירועי 1929, ניסה להציג באמצעות עדייו את עוצמת הזוועה ולהטיל את האחריות להם על מערכת הסתה מאורגנת של הוועד הערבי שנתמכה בחלק מהפקידות המקומית הבריטית. עורכי הדין הערבים מזערו את הסבל היהודי והעצימו את הסבל הערבי. הם הציגו את היהודים כגורם המרכזי למהומות, תוך הטלת האשמה על הקבוצה הרוויזיוניסטית ועיתון דאר היום, שהיו לטענתם גורם מרכזי בליבו היצרים ערב המאורעות. הם ניסו להרחיב את דיוני הוועדה מן הטבח עצמו להשתלטות הקולוניאלית של היהודים על פלסטינה הערבית,

העיתונות נגד הניסיון לטשטש את סיפורי הטבח

דיוני הוועדה אפשרו לעסוק בחשיפת הפצע המדמם של 1929, ולהיאבק נגד עמדה ערבית מכחישה ועמדה בריטית אדישה באמצעות התקשורת העברית שנוכחותה התחזקה במרחב הציבורי. בשלב הראשון של דיוני הוועדה עלו לדוכן העדים מפקדי משטרה ופקידי ממשל בערים שהותקפו. הוועדה ניסתה תחילה לעקוב אחר הסיבות המיידיות שהביאו לפרוץ המאורעות, ובעיקר תקריות הכותל. בשלב זה ניסו פרקליטי הערבים, ולצדם פרקליטי הממשלה הבריטית, לטעון שהיהודים היו הגורם המרכזי לפרוץ הפרעות, תוך הפניית אצבע מאשימה לעבר התנועה הרוויזיוניסטית והוועד להגנת הכותל, שלטענתם עסקו בהתססה שיטתית של ההמון היהודי במהלך חודש אוגוסט 1929. דאר היום עמד, לטענתם של פרקליטי הערבים והממשלה, בראש מסע שמטרתו לעורר תסיסה מתוך כוונה לגייס את המוני היהודים כדי להרחיב את זכויותיהם באזור הכותל, ואף לנסות להשתלט על הר הבית.⁵³ פרקליטי היהודים מצאו עצמם, אפוא, כבר בשלב הראשון במגננה. הכעס בעיתונות העברית וברחוב היה גדול, שכן הקורבן הוצג כתליין והיה עליו להתגונן. פרקליטי הצד היהודי ניסו להפריך את טענות הצד שכנגד והציגו מזימה ערבית מתוכננת היטב וארוכת טווח, שנעזרה בחלק מהממשל הבריטי ומטרתה הייתה לבטל את הצהרת בלפור ולחסל פיזית את היישוב היהודי בארץ.⁵⁴

לאחר הטיפול בסיבות המיידיות לפרוץ המאורעות עברה הוועדה, על פי דיווחי העיתונות, לגביית עדויות ממפקדי המשטרה של הערים השונות שבהן התרחשו מעשי האלימות: ירושלים, חיפה, חברון, יפו ותל-אביב, ודרום הארץ.⁵⁵ כל אחד מהדיונים האלה היה מראשיתו זירת קרב בין הנרטיבים השונים. פרקליטי הערבים טענו שההרוג הראשון היה ערבי. העיתונות הציגה מלחמת דימויים: הערבי בשיח היהודי היה רוצח אכזרי העוקר עיניים וכורת ראשים של זקנות וילדים כשעיניו נוצצות משמחה. לעומת זאת הערבי בשיח של הצד שכנגד הוא אדם חלש, קורבן למעשי התעללות ורצח, והיהודי הוא עשיר, חזק ואכזר. העיתונות התלוננה על הציניות של עורכי הדין והמייצגים את העמדה הערבית, אבל גם נגד אנשי הממשל הבריטי ועורכי הדין שלהם שלעתים קרובות נטו לתמוך בעמדה הערבית. על פי העיתונות, מפקדי המשטרה בערים השונות, בעיקר בחברון, בחיפה ובצפת, התנהגו ברשלנות פושעת וניסו להתחמק מאחריות, למזער את ממדי הטבח ולהטיל את האחריות לפרוץ הטבח גם על היהודים.⁵⁶ על פי העיתונות, אחד מביטויי האפליה בין יהודים לערבים הייתה הדרך שבה ערך השלטון הבריטי את רשימת ההרוגים. בעוד רשימת ההרוגים הערבים כללה פירוט מדויק של נסיבות ומקום מותם, לא כך לגבי ההרוגים היהודים, שם צוין רק שמם ומקום מותם, ללא ציון נסיבות. עובדה זו הקשתה על השלב המשפטי והקלה על זיכוי הנאשמים הערבים.⁵⁷

בתחילת נובמבר 1929 יצאה ועדת שאו לסייר באתרי הטבח בצפון הארץ. בצפת נתקלה בהפגנה ערבית סוערת שקיבלה את פניה בדגלים שחורים.⁵⁸ למחרת פרסם דבר מאמר מערכת ובו גינה את הפגנות הרחוב שמארגנים הערבים. לדעתו של העיתון ההפגנות אורגנו כאמצעי לחץ על ועדת החקירה, רמז שגם הציבור היהודי יכול לתסוס

הערב כפורמט הטבלואיד הקטן נמכר בחצי מחיר לעוברים ושבים ברחוב ונועד לקריאה מהירה ולזריקה לאחר שימוש.

האם יש לאנשי דאר היום זכות ראשונים על הקמת עיתון הערב העברי הראשון בארץ ישראל? נראה שלא, שכן ממש באותו יום שבו יצא עיתון הערב של דאר היום בירושלים, 24 בנובמבר 1930, הוציא עיתון הארץ עיתון ערב משלו בתל-אביב. דבר דיווח על כך לקוראיו למחרת, 25 בנובמבר 1930: "בתולדות העיתונות העברית חל אמש מאורע: שני העיתונים היומים בארץ, הארץ בתל-אביב ודאר היום בירושלים, החלו להוציא עיתוני ערב בתבנית מוקטנת". מכיוון שההכנות לקראת הוצאה לאור של עיתון אורכות זמן, אפשר להניח ששני העיתונים החלו בהכנות להוצאת עיתוני הערב כמה שבועות קודם לכן, כנראה מיד לאחר בואה של ועדת החקירה לארץ. לא ברור מי היה הצד הראשון שהגה את הרעיון, אבל הוא דלף מהר מאוד. בדבר, שהיה מסובך עם הצנזורה הבריטית, החליטו לא להשתתף בהרפתקה. נראה שבין העיתונים התקיים "ריגול תעשייתי" שגרם לכך שמועדי הופעת שני עיתוני הערב חפפו זה לזה. ב-10 בדצמבר 1930 דיווח כתב דאר היום שמאז החלה ועדת שאו בדיוניה אין הוא מצליח להירדם מכיוון שעם שחר הוא מתעורר מצעקות מוכרי העיתונים של עיתוני הבוקר. גם ניסיונו לנוח אחר הצהריים נידון לכישלון, שכן "זה השבוע השלישי שמיד לאחר שאני נרדם אחר הצהריים, אני קופץ שוב כמטורף מצעקות בלתי פוסקות ברחוב: 'דואר היום עיתון ערב', 'הארץ – עיתון ערב', הרבה חדשות הערב".⁵⁹ גם מוסף הערב של הארץ נמכר בחצי גרוש ועוצב כפורמט "טבלואיד" ובסגנון עממי. עורך העיתון, משה גליקסון, לא נמנה עם חסידי העיתונות העממית, אך נראה ששינה את טעמו והיה שבע רצון מעיתון הערב שלו. בפברואר 1930 הוא ציין שלעיתון ערב של הארץ "יש אופי עממי מיוחד. הדברים שהוא מביא הם קלים, מלאי ענין, ומרוכזים. הפובליציסטיקה שלו היא יחידה במינה, רשימות קטנות, מרוכזות, מלאות תוכן וענין ויפות מצד הסגנון והצורה".⁶¹

לצד מהדורות הערב גילו יזמים נוספים עניין בדיוני ועדת שאו. ב-11 בדצמבר 1929 נרפסה בדאר היום מודעה מטעם הוצאת תל-אביב, ששכנה בפינת דרך יפו ורחוב מזרחי. המודעה הכריזה ש"זה עכשיו הופיע ספר חדש וחשוב ומצויר בשם דין וחשבון מלא משיבות ועדת החקירה על פי הסטנוגרמה בצירוף תעודות, קרקטריסטיקות, תיאורים ורשמים". מכיוון שדיוני הוועדה עדיין לא הסתיימו הופץ הספר כחוברות במחיר שווה לכל נפש. ההפצה נעשתה הן בחנויות הספרים הן בקיוסקים. המחיר נקבע על פי מספר העמודים. חוברת א', 100 עמוד, 40 גרוש; חוברת ב', 70 עמוד, 30 גרוש; חוברת ג', 84 עמוד, 40 גרוש. החוברות הופצו גם בחו"ל במחיר שבין 20-25 סנט לחוברת. החוברות כללו את צילומי חברי הוועדה ועורכי הדין. היה זה מוצר נוסף של תרבות פופולרית: זול, נגיש, ויזואלי, וכתוב בסגנון עממי. על סגנון כתיבתו המלודרמטי אפשר ללמוד מנוסח המודעה: "זהו ספר זיכרון בעל ערך היסטורי כביר. הוא מעביר לפנינו את כל פרשת המאורעות, את אוהבינו ואת שונאינו, את המקטרגים ואת הפרקליטים, את הגיבורים ואת מחרחרי הריב. קריאת הספר מעניינת כקריאת רומן מזועזע, יוצא מן הכלל!"⁶²

הסופר אביגדור המאירי בעיתונו המחר את עוינתו של לוק לציונות ככך שהיה יהודי מומר (שמו המקורי היה לוקאץ), שהיה צריך להוכיח לעמיתיו בממשל שהוא חסר פניות למרות מוצאו.

באותו יום, 24 בנובמבר, ניסה צעיר ערבי להתנקש בחייו של נורמן בנטוויץ', מנהל המחלקה המשפטית של ממשלת המנדט והאחראי בפועל לפתיחת סדרת המשפטים הארוכה נגד החשודים בהשתתפות במאורעות תרפ"ט. העיתונות העברית פרסמה כותרות ענק שהכריזו על ההתנקשות ובישרו לקוראים שמצב הפצוע שנפגע ברגלו אינו חמור.⁶⁶ התגובה הנרגשת בעיתונות העברית לא נבעה מן הפגיעה בפקיד בריטי, אלא מן העובדה שבנטוויץ' היה יהודי ואוהד המפעל הציוני,⁶⁷ אף על פי שנמתחה עליו ביקורת קשה עקב התנהלותם של משפטי מאורעות תרפ"ט. המתנקש ציין בחקירתו שהושפע מהעיתונות העברית. על כך כתב דבר: "עוד מר לוק לא זוכר אם התנהלה הסתה בעיתונות הערבית, והנה כבר נמצא מתנקש בפקיד גבוה בבית הממשלה גופא". העיתון ציין שבמשך שנים היה שיסוי פרוץ נגד היועץ המשפטי ודרישה להרחיק את היהודי בנטוויץ': "כל העיתונאים אשר שפכו עליו קיתוני-שופכין יום-יום, הן לא ילדים הם אלה, כי אם אנשים מנוסים, היודעים היטב באיזו אוירה מורעלת הם שולחים את חיצייהם, ובכל זאת הם שמו את בנטוויץ' למפלצת בעיני ההמונים לשונאת בנפש של האומה ערבית". אבל לא רק על ראש הכנופייה הזאת הייתה מוטלת האחריות אלא בעיקר על כתפי הממשלה הנכנעת לאיומים ולדרישות של הערבים.⁶⁸

דאר היום ניצל את ההתנקשות בבנטוויץ' כדי לבוא חשבון עם ממשלת המנדט ועם ועדת שאו. העיתון ציין שאף על פי שמאורעות 1929 הסתיימו רשמית בסוף אוגוסט, רציחות של יהודים נמשכו. בן היתר ציין העיתון רצח של יהודי זקן בירושלים, רצח איכרה בכרכור, ופציעתו בדקירת סכין של רופא העיניים הידוע ד"ר טיכו בירושלים, רופא שהציל אלפי ערבים מעיוורון.⁶⁹ עתה הצטרפה לכך ההתנקשות בבנטוויץ' בהשפעת ההסתה בעיתונות הערבית. דאר היום טען שזהו טרור מאורגן שאותו יכולים היו שלטונות המנדט לחסל, לו רצו בכך. אבל נוח היה להם להשאיר את הציבור היהודי במצב של חרדה מתמדת וחוסר ודאות כדי להחלישו ולפרורו. ובשעה שהממשל העלים עין מהטרור המשתולל ומההפגנות הבלתי נשלטות של הערבים, ישבה ערבת שאו בניחותא ועסקה בענייניה. דאר היום שאל:

למה כל הקומדיה הזאת הנמשכת זה כמה שבועות באחד האולמים בחצר הרוסים בירושלים? למה כל החקירה "המעמיקה" וקמיטת המצחים של חברי הוועדה העוסקים בחיפוש "גורמי המהומות", אם המהומות עצמן לא פסקו אף לרגע? הן פושטות צורה ולובשות צורה, אבל עצם הטרור של הנרגנים הערבים נמשך לכל צורתיו בשרשרת אחת מאוגוסט ועד היום הזה? למה החקירה ההולכת ונעשית מידי יום ביומו ליותר ויותר אקדמית וליותר מופשטת, בשעה שאנו עומדים בעצם שפיכת הדמים. ואולי ערב התנפלות ערבית חדשה, פי כמה יותר חזקה?

העיתון קבע שבקרב היהודים בארץ ובעולם יש חרדה מפני ההתנהלות חסרת האחריות של השלטונות הבריטיים בארץ, שעלולה להביאם לאובדן שליטה מוחלט, אבל לגבי היישוב היהודי התוצאה עלולה להיות פטלית.⁷⁰

ולהפגין, וקרא לדכא את הצד הערבי ביד קשה.⁶⁹ להפתעתם של אנשי דבר הממשל הבריטי לא רק לא הפסיק את ההפגנות הערביות, אלא החליט לנקוט יד קשה נגד עיתון דבר. בערב 4 בנובמבר 1929 באה למערכת העיתון קבוצת שוטרים בריטים ויהודים שחקרו באריכות את העורך הראשי ברל כצנלסון, החרימו את יתרת עותקי העיתון וסגרו את העיתון לשבועיים. אבל העילה לסגירה לא היתה מאמר המערכת של העיתון, אלא מאמר אחר שפרסם כמה ימים קודם לכן ועסק במידע מסווג על המופתי.⁶⁰ דאר היום פרסם למחרת מאמר סולידריות עם דבר בשם "לא תשתיקונו", ובו הדגיש שבשעה שהעיתונות הערבית ממשיכה להסית סוגרים דווקא את העיתונות היהודית, וצחוק הגורל הוא שממשלת לייבור בריטית סוגרת דווקא עיתון סוציאליסטי עברי.⁶¹

למחרת הופיע דבר תחת הכותר החד-פעמי אמר, ולהפתעת אנשי העיתון שוב פשטה המשטרה על המערכת. הקצין האחראי החזיק בידו צו על פיו יש צורך ברישיון גם להדפסת פרסום חד-פעמי אם הוא נתפס כ"מפלט", קרי כפרסום פולמוסי חד-פעמי. המשטרה החרימה את שארית הגיליונות שנותרו והגישה תלונה,⁶² אולם העיתון הודיע שלא ירתע וימשיך לצאת לאור.⁶³ כעבור שלושה ימים, ב-8 בנובמבר, דיווח העיתון שיום קודם לכן נקנס החבר משה בייליק, שהיה בעל הרישיון לכותר אמר, בחמש לירות בבית משפט השלום התל-אביבי מפני שהדפיס פרסום חד פעמי זה ללא רישיון. הייתה זו הפעם הראשונה שהמשטרה פעלה נגד פרסומים חד פעמיים.⁶⁴ דבר, כאמור, לא נרתע ובשבועיים הבאים, עד 20 בנובמבר, הוא המשיך לדווח על דיוני ועדת שאו בעיתונים חד פעמיים בעלי כותרות משתנות: אמר, ידיעות מפא"י או קונטרס ולתקוף את השלטונות. העיתון ציין שבעוד עיתונו של המופתי (אל-ג'אמעה) הפיץ במהלך המאורעות שמועות על יהודים המחלקים סוכריות מורעלות לילדים ערבים השלטונות לא סגרו אותו ואפילו לא הזהירו את עורכיו, ולעומת זאת את עיתון הפועלים שלא הסית, סגרו. זה המצב בארץ: רדיפה של עיתונות שלום ויחס של כבוד לעיתונות מסיתה.⁶⁵

את שלב מסירת העדויות של גורמי ממשל בריטי סיימה עדותו של המזכיר הראשי של ממשלת המנדט, הרי לוק, ממלא מקום הנציב העליון בזמן המאורעות. בעדותו הציג לוק, כמו פקודיו, גישה המצמצמת את ממדי הטבח, מנקה את הממשל מאחריות ומטילה אותה על היהודים. העיתונות העברית הגיבה על כך בעיונות. "לוק מחפש חטאים בקונגרס הציוני בציריך", קראה כותרת דאר היום ב-18 בנובמבר 1929. כעבור יומיים קבעה הכותרת באותו עיתון: "למרות כל ההתראות לא אחז לוק באמצעים". במקביל הציגו דבר ודאר היום את העימות בוועדה בין לוק לעורכי הדין של ההנהלה הציונית שלחצו עליו בשאלות קשות: "מרימן מושיב את לוק על ספסל הנאשמים", קבע דאר היום ב-19 בנובמבר, ודבר הכריז למחרת ש"לוק במלחציים: מפלטו איננו זוכר". העיתונות העברית סברה שעו"ד מרימן, שייצג את ההנהלה הציונית בוועדה, הצליח ללחוץ על לוק ולסחוט ממנו הודעה בדבר אחריות בלעדית של הערבים לטבח. אולם כפי שהעידה הכותרת של דבר ב-24 בנובמבר, "השטנה על הציונות בוועדת החקירה נמשכת – לוק ממשיך להעיד", הייתה הודעתו חלקית ויחסית. מאוחר יותר הסביר

העיתונות לנוכח העדים היהודים והניסיון למנוע את עדותו של ז'בוטינסקי

ב־9 בדצמבר 1929, לאחר סיום העדויות של הצד הערבי ולקראת עלייתם לעדות של היהודים, ערך דאר היום סיכום ביניים. עוד שבועיים עתידה להסתיים עבודת הוועדה. האם יישמע קול האמת? שאל העיתון. באי כוח הערכים המטירו כבר את כל בליסטראותיהם נגד הציונות. מן הגורמים המידיים למהומות הם עברו לבדיקת זכויות הבעלות של היהודים על קרקעות הארץ. המסיתים ומנהיגי הטבח הפכו את עצמם לשופטים המגנים את המפעל הציוני בניסיון להושיב את תנועת ציון ההרואית על כמת הנאשמים. עובדה זו חייבה את נציגי הציונות להרצות על דרכה המדינית. העיתון הרוויזיוניסטי קבע כי עליהם לומר ללא כחל וסרק שאנו כאן כדי להקים בית לאומי ליהודים ולהוציא לפועל את תכנית הצהרת בלפור. ציון העשוקה והחותרת לגאולה צריכה להשמיע את קולה ברמה.⁷⁹

למעשה נציגים יהודים כבר העידו קודם לכן. העיתונאי הרוויזיוניסט ד"ר וולפגנג פון וייזל שנפצע במאורעות הובא לתת עדות על נסיבות פציעתו ב־15 בנובמבר, ופנחס רוטנברג העיד ב־21 בנובמבר כי הזהיר את לוק מפני התפרצות אירועי דמים. פון וייזל הופיע בוועדה כשהוא פצוע ומלווה באחות, וסיפר כיצד מילא את שליחותו העיתונאית עבור דאר היום והעיתונות הגרמנית, נאבק בתוקפיו הערכים והיכה אותם שוק על ירך.⁸⁰ פנחס רוטנברג הוצג בעיתונות העברית כמי שנאבק בלוק למען כבוד עם ישראל. לוק התייחס לרגשות הדתיים של היהודים אל הכותל כאל דעה קדומה מימי הביניים, ורוטנברג נזף בו והזהיר אותו מהתנהגות מזלזלת שתביא להתפרצות.⁸¹

גם עדים יהודים אחרים שהופיעו לפני הוועדה במחצית השנייה של דצמבר זכו בעיתונות לתשכחות והיו לגיבורים לאומיים. אחד מהם היה מנהל בנק אפ"ק, אליעזר הופין, שעדותו על הברכה שהביאו היהודים לארץ ישראל הייתה מנוגדת לעדויות הערכים על הנזק שגרמו היהודים לארץ.⁸² הופין טען שמקור ההתנגדות לציונות היה החשש של האליטות הפאודליות והקליריקליות הישנות מעליית רמת החיים של ההמונים הערכים, עלייה שתהפוך אותם למשכילים ותהרוס את מקורות הכוח. הם היו מקור ההסתה נגד היישוב.⁸³ משה סמילנסקי זכה לשבחים דומים מפני שגם נאומו לפני הוועדה היה שיר הלל לתרומת היהודים להפרחת הארץ. דבר סיכם בכותרתו את עיקר טיעונו של סמילנסקי: "עדותו של משה סמילנסקי: תאור הכפר הערבי על יסוד הסתכלות של 40 שנה. קרבת המושבות. יהודיות העשירה את הכפרים ולימדה אותם דרכי עבודה הדישות. הפלח מוסת ע"י מי שהיו מלויים בריבית ופקידים תורכים וחונכו על הבקשיש. התרופות שתיים, הסכרה נכונה וממשלה תקיפה. אין תקווה להתפתחות הארץ בלי רוב יהודי."⁸⁴ עו"ד שלום הורוביץ העיד ב־15 בדצמבר והיה לגיבור בעיתונות העברית בשל התקפתו החריפה על הבריטים. דבר הכריז בדומותיו: "הורוביץ מוקיע את פשעי הממשלה – פרוק הנשק מהיהודים הוא מעשה שלא היה כמוהו מימי האמנציפציה באנגליה – זו קפיטולציה לפני האולטימטום של כנופית רוצחים ובוגדים."⁸⁵ האחרון במשפטנים הציונים חדי הלשון שהעידו היה

בעקבות הטון הקשה בעיתונות העברית נגד הבריטים והערבים והגברת ההסתה בעיתונות הערבית, זימן מפקד משטרת ארץ ישראל למשרדו את נציגי העיתונות העברית והערבית ב־5 בדצמבר 1929. הוא ביקש מהם להרגיע את הרוחות ולהימנע מלפרסם ידיעות לא מדויקות או סנסציות, אחרת תטיל הממשלה ביקורת מוקדמת וצנזורה על העיתונות. מפקד המשטרה הוסיף וציין שהרושם הוא שהעיתונות העברית והערבית הפכו לאחרונה ליותר ויותר סנסציוניות לאו דווקא מסיבה פוליטית, אלא כדי להגדיל את המכירות. דאר היום, שדיווח על המפגש, ציין שנציגי העיתון במפגש, מו"ל העיתון זלמן וייט, ענה: "אין זה מדויק שהעיתונים משתמשים בסנסציות בכדי להרבות המכירות – עד כמה שמדובר בעיתונים עבריים – כל החיים העכשוויים בארץ הם סנסציה בלתי פוסקת, ומי שמתאר אותם, מתאר רק את המציאות."⁷¹

בינתיים נמשכה הדרמה באולם הישיבות של ועדת שאו. בסוף נובמבר 1929 החלו להעיד העדים מטעם הוועד הפועל הערבי. הוועדה חקרה את המופתי חאג' אמין אל-חוסני בביתו, ללא נוכחות עיתונאים, בתחילת דצמבר 1929. העיתונות העברית ראתה בכך ניסיון שקוף מצדו למנוע דיון ציבורי בשאלת אחריותו האישית למעשי הטבח.⁷² עדותו של המופתי היתה שיא בסדרה ארוכה של עדים שזומנו בידי הצד הערבי, חלקם ערכים וחלקם אנגלים, כמו גב' ניוטון מחיפה, פרוטסטנטית בריטית שהתבטאה בחריפות נגד הנוכחות היהודית והציונית בארץ ישראל.⁷³ רוב העדים הערכים לא הסתפקו בהכחשת אחריות הערכים למעשי הטבח ובהטלת האשמה על היהודים, שלטענתם ארגנו את המהומות כדי לגרום ליהודי התפוצות לתרום יותר כספים לעניין הציוני,⁷⁴ אלא עסקו בנושא רחב יותר: השתלטות היהודים על קרקעות הערכים בארץ. בין סוף נובמבר לאמצע דצמבר 1929 עלו לדוכן כמה עדים ערכים, ובהם דמויות שזוהו כמסיתים בולטים במהלך המאורעות,⁷⁵ שניסו להסיט את תשומת לבו של הוועדה מעיסוק באירועי 1929 לשאלה של קניית קרקעות הערכים בידי יהודים מסוף המאה התשע-עשרה. הם טענו שהקרקעות נקנו במרמה ובשיתוף פעולה עם מתווכים מושחתים, וכתוצאה מכך נושלו עשרות אלפי פלחים מאדמותיהם. עוד הם טענו שבשל אופי החקלאות היהודית נפגעה החקלאות הערבית.⁷⁶ המופתי, באמצעות חקירתו בכיתו ומניעת כניסתם של עיתונאים, ניסה למנוע את הפצתם של תכני החקירה לתקשורת, אולם אלה דלפו במהרה לעיתונות העברית.⁷⁷ הוא הכחיש שמאורעות 1929 היו אירוע שתוכנן מראש. הוא גם הכחיש שהפיץ שמועות על כוונת היהודים להשתלט על הר הבית ועל מסגד אל-אקצא. על פי עדותו הוא היה גורם מרגיע שניסה למנוע אלימות, אם כי בדבר נכתב שהמופתי נקלע למבוכה עקב שאלותיו של עורך הדין של ההנהלה הציונית ששאל אותו, בן היתר, על קשריו עם סוכני הקומינטרן הסובייטי ועל כך שהפיץ שמועות על כוונת היהודים להשתלט על מסגד אל-אקצא. עם זאת המופתי לא הכחיש שהוא מאמין בקיומו של קשר יהודי להשתלט על העולם ושהפרוטוקולים של זקני ציון הם מסמך אותנטי.⁷⁸

אבל ז'בוטינסקי לא זומן להעיד לפני ועדת שאו במהלך שהותו בארץ. הרוויזיוניסטים טענו שהבריטים וההנהלה הציונית חששו שז'בוטינסקי, בזכות כישוריו הרטוריים יוצאי הדופן, יציג לפני הוועדה מופע פוליטי בלתי נשכח ויהפוך לכוכב הבולט והבלתי מעורער מקרב העדים היהודים. דאר היום עצמו הצביע על הרי סקר כמי שפעל מאחורי הקלעים כדי למנוע מההנהלה הציונית להזמין להעיד את ז'בוטינסקי ואת מנחם אוסישקין.⁹³

לאחר שהסתבר לו שלא יוכל להעיד הפגין ז'בוטינסקי את כוחו הרטורי והפוליטי באספת המונים שהתקיימה ב-23 בדצמבר 1929 בבית העם בתל-אביב. דאר היום דיווח על הנאום בכותרת ענק לכל רוחב העמוד הראשון: "דבר ז'בוטינסקי על מצב הציונות". העיתון ציין שמתחם בית העם היה מלא על גדותיו. הוא העריך את מספר הנוכחים ב-25,000, מספר עצום בהתחשב בעובדה שהיישוב כולו מנה אותה עת 160,000 נפש. הקהל מילא את הגדרות והחומות מסביב למגרש, נדחס על הגגות והמרפסות של הבתים הסמוכים, וכשהמנהיג עלה לנאום ב-8:30 בערב, הוא התקבל במחאות כפיים ממושכות. ז'בוטינסקי טען בתחילת נאומו שאין סיכוי לחיים בצוותא בין יהודים לערבים. רוב מעשי הטבח התרחשו במקומות שבהם חיו יהודים לצד ערבים במשך דורות, כמו חברון וצפת, ירושלים, חיפה התחתית ויפו. הדרך היחידה לקיים דיאלוג כלשהו עם הערבים היא להיפרד מהם. הדגם לכך הוא תל-אביב שנפרדה מיפו. דרך הוויתורים לא תביא שלום, אלא רק תחזק את המוטיבציה של הצד השני להשמיד את המפעל הציוני והיישוב היהודי כולו. לכן היישוב היהודי ומנהיגיו צריכים לדבוק בדרישה להקמת מדינה יהודית, המבוססת על הצהרת בלפור. אלא שבראש התנועה הציונית עומדת הנהגה כושלת שזנחה מטרה מרכזית זו. הנהלה זו היא האחראית, לצד הבריטים, למחדל האיום של פרעות תרפ"ט. במקום להתפטר, ממשיכה ההנהגה לגרום נזקים לעניין הציוני. מכיוון שלא התפטרה אין היא יכולה לדרוש את התפטרות הפקידות הבריטית, שכן יד רוחצת יד. לכן אין להתפלא שהנהגה כושלת זו, שייצגה את העם היהודי בוועדת שאו, לא הצליחה להסיר את המסווה האנטי-ציוני והאנטישמי מעל פני הוועדה ומעל פני הממשל המנהל את ענייני הארץ זה תשע שנים. התקווה הייתה שעורכי הדין המייצגים את היהודים יזמינו את הפקידים הבריטים ויחשפו את פרצופם האמתי ואת עמדתם האנטי-ציונית, וכך יובלט הניגוד בין התחייבותה הבין-לאומית של בריטניה למשטר שיצרה בפועל בארץ. במקום זאת השמיעו העדים היהודים הצטדקויות על קיומו של העם היהודי, הוכחות שהוא הועיל לארץ ישראל, וטענות שאין הוא מבקש כלל לשלוט בארץ, אלא מתחנן לקבל רק זכות לנשום. ההנהלה הציונית לא יצאה נגד הממשל אלא התכחשה לעקרונות היסוד של עצמה והודתה לממשל הבריטי. מסקנתו של ז'בוטינסקי הייתה שהדרך להציל את היישוב ואת התנועה הציונית היא בהחלפה מיידית של ההנהגה הציונית. את דבריו סיים בנימה אופטימית. בימים של מצוקה וחרדה ניסה המנהיג הרוויזיוניסטי להעלות את המורל של המונים. אל תגזימו ביאוש שלכם, הוא אמר להמון, שונאינו אינם חזקים כל כך, ואנחנו לא חלשים כך כך. לפיכך על הציבור היהודי להאמין בכוחו ובתעוזתו ולהמשיך לדבוק במטרה האחת: הקמת

עו"ד הרי סקר שהפך בדבר לגיבור ישראל מפני שהדף לטענת העיתון כאומץ רב את התקפות עורכי הדין של הצד הערבי והבריטי, השמיע נאום ציוני גאה, מתח ביקורת קטלנית על הממשל הבריטי והערבים והדגיש את עליונות המוסרית של היהודים על אויביהם. כותרת הענק של העיתון שיקפה זאת: "סקר עומד במערכה – מהותה הרוחנית של הציונות – סרוס המנדט – פשעי הפקידות – גזילת הממשלה הבריטית מהאוצר הארץ-ישראלי".⁸⁶ לעומת זאת, דאר היום סירב להעניק לסקר מעמד של גיבור וגינה בחריפות את ישעיהו ברוידא, נציג ההנהלה הציונית בארץ בזמן המאורעות, שבעדותו תקף את הפגנות הרוויזיוניסטים והוועד להגנת הכותל, והסכים עם טענת חברי הוועדה שדאר היום התסיס את האוכלוסייה היהודית לפני פרוץ המאורעות.⁸⁷ ז'בוטינסקי אף הגדיר אותו "מוסר",⁸⁸ ואורי קיסרי סיפר שאף הערבים לא הבינו כיצד הסכימו היהודים להעלות לעדות אדם הפוגע באינטרסים שלהם.⁸⁹

מי שיכול היה להפוך לגיבור היהודי המרכזי על במת העדים של ועדת שאו היה ז'בוטינסקי. לאחר משא ומתן ארוך על תנאי כניסתו לארץ משום שהממשל הבריטי ראה בו לאומן מסוכן, הסכימו הבריטים לאפשר לז'בוטינסקי לחזור לארץ להעיד לפני הוועדה.⁹⁰ ז'בוטינסקי התכונן היטב למתן העדות. ב-5 בדצמבר 1929 הוא הגיע לתל-אביב ברכבת ממצרים, והמתין לזימונו לעדות. ב-12 בדצמבר כתב למאיר גרוסמן בלונדון שהמצב "מזופת". במקום לנצל את דיוני ועדת שאו כדי לתקוף את הממשל, הפך הטיעון לפני הוועדה למעין התנצלות, הצטדקות על קיומו של העם. לדעתו, הקו המרכזי של ועדת שאו הוא "להטביע" את הרוויזיוניסטים ואת דאר היום. ז'בוטינסקי חזה כבר באמצע דצמבר מה יהיו מסקנות הוועדה: היא תאשים את הערבים ואת הרוויזיוניסטים ותנקה את הממשל הבריטי מאשמה.⁹¹

ז'בוטינסקי לא קיבל זימון להעיד. הוא נקט יוזמה, שלח ב-20 בדצמבר 1929 מכתב רשמי ליושב ראש הוועדה וביקש שהוועדה תזמן אותו להעיד. הוא נימק זאת בכך ששמו נזכר לא פעם לפני ועדת החקירה ובוועדה נוצר רושם לא נכון על השפעתו בתקופה שקדמה לפרעות תרפ"ט. הוא רצה להעיד גם מכיוון שהארגון שהוא היה היושב ראש העולמי שלו, בית"ר, הושמץ במהלך הדיונים, והעיתון שהוא היה אז העורך הראשי שלו, דאר היום, הואשם בהסתה ובאחריות להתפרצות האירועים. ז'בוטינסקי הודיע במכתב שמטרתו במתן העדות להגן על ארגונו ועל עיתונו, אבל בעיקר להגן על רעיון הקמתה של מדינה עברית בארץ ישראל. במהלך דיוני הוועדה הוצג רעיון זה (גם בעדותו של ברוידא) כלא לגיטימי, אולם הוא התכוון להוכיח שהקמתה של מדינה עברית מעוגנת בהצהרת בלפור ובהגדרת המנדט, ושרעיון זה הוא חוקי, מוסרי וללא פגם מבחינה מדינית. מטרתו האחרונה של ז'בוטינסקי הייתה להוכיח לוועדת שאו שיש לחפש את הסיבה לפרעות תרפ"ט במדיניותה של ממשלת בריטניה, שהתייחסה משנת 1918 בסבלנות לאנטישמיות ומנעה מהיהודים להגן על עצמם, לעגה להם באופן שיטתי בתקרית הכותל וכך עוררה ערבים לחשוב שבריטניה זנחה את הצהרת בלפור ותתייחס בסלחנות למי שיפגע ביישוב היהודי.⁹²

סלונים, את כלתו ואת נכדתו ועוד רבים מבני משפחתו. במקרה או שלא במקרה שובץ הרב לצד עוד חמישה עדים, כלומר מראש הוקצה לעדותו זמן מוגבל. בדאר היום נכתב שהרב סלונים, כמו הרב קוק, הגיע לוועדה כדי להציג את נקודת המבט של יהודי חברון ולהשמיע את זעקת הקורבנות.

לאחר שתיאר את אוירת החרדה וחוסר האונים ערב הטבח, רצה הרב לספר לוועדה את סיפור הטבח עצמו, אולם כמו במקרה של הרב קוק, חברי הוועדה לא אפשרו לו זאת. הם שאלו אותו שאלות שנראה היה כאילו מטרתן למנוע ממנו מלספר את הסיפור. יתרה מזאת, נראה שסנגור הוועד הערבי רצה לנצל את נוכחות הרב כדי ליצור דימוי חיובי לתושבי חברון הערבים. וכך לאחר שהרב סלונים סיפר ששכן ערבי הציל אותו ממוות, הוא נשאל אם מאות מערביי חברון השתתפו במאמץ ההצלה של יהודי חברון. הרב טען שמספרם היה קטן מאוד.

דאר היום סיפר שבשלב זה של החקירה הודיעו לפתע נציגי הצדדים בבית המשפט שאין להם יותר שאלות לרב סלונים והוא התבקש לסיים את עדותו. הרב סלונים נדהם. הוא הגיע במיוחד כדי לספר לפרטיו את סיפור הטבח, סיפור שטרם סופר לחברי הוועדה, והנה הוועדה מונעת ממנו להמשיך לדבר בטענה שהוא זומן להעיד רק על ההכנות לטבח ולא על הטבח עצמו. וכך מסר דאר היום את המשך השתלשלות הדברים באולם:

למרות זה שלא היו יותר שאלות כלפי העד, עמד הרב סלונים על זה, כי רוצה הוא לספר לפני הוועדה את פרטי הדברים שהתרחשו בחברון. חברי הוועדה אמרו לו כי הם שמעו כבר עדות מספיקה על הפרטים האלה והבטיחו לו, כי בנוגע אליו באופן אישי אין להם שום ספקות. כשהפסיקה הוועדה את חקירת העד ומנעה ממנו לאמר את אשר היה עם לבו להגיד, כשלו כוחותיו של העד. הוא גאה בכך בצעקו כי הוא סבל כל כך הרבה והוא רוצה שכל העולם ידע את זאת. למה זה יכסו את העובדות? הועדה, אמר הרב סלונים, הקדישה הרבה זמן לשמיעת האשמות בדבר התנפלויות היהודים על המקומות הקדושים של המוסלמים. האם היא שמעה על שמונים ספרי התורה שחוללו בחברון? מכיוון שכל הנסיונות להרגיע את הרב סלונים לא הצליחו, החליטה הוועדה לגמור את ישיבתה הפעם בשעה קצת יותר מוקדמת מכפי הרגיל.¹⁰²

עורכי דאר היום החליטו לא לשלב ידיעה זו בכתבה שעסקה בדיווח היומי מאולם הוועדה והידיעה התפרסמה במסגור נפרד עם כותרת גדולה: "ועדת החקירה מסרבת לשמוע על טבח חברון – הרב יעקב סלונים געה בכך ומחה נמרצות – הוועדה הקדישה הרבה זמן לשמיעת האשמות בדבר התנפלויות יהודים על המקומות הקדושים של המוסלמים – האם היא שמעה על שמונים ספרי תורה שחוללו בחברון?". כותרת זו לא רק נראתה ברבים אלא גם נצעקה ברחובות בפני מוכרי העיתונים.¹⁰³

עורכי דבר שילבו את הידיעה בכתבה הכללית שסיפרה על עדותו של הרב סלונים לצד עדותם של עוד חמישה עדים. כותרת הכתבה הייתה "ששה עדים יהודים ביום אחר". נראה שאנשי העיתון לא הסכימו עם אנשי דאר היום שמדובר בסתימת פיות מכוונת. אנשי דבר סברו כי חברי הוועדה לא המשיכו בחקירה מפני שלא רצו לגרום לרב לשחזר מחדש את החוויה. ניכר שדבר, אף שדיווח על האירוע

מדינה עברית. דאר היום דיווח שההמונים שנהרו למקום מכל רחבי הארץ האזינו בתשומת לב רבה לדברי הנואם ואחרי הנואם היה מצב רוחם מרומם. "היתה הרגשה כי הקהל התרומם ברגעים אלה יחד עם הנואם להבנת היעוד הלאומי וכי דבקה גם בו רוח ואמונה בנצחוננו הסופי של האידאל הציוני".⁹⁴

דבר התעלם מנאום ז'בוטינסקי ולא הזכיר אותו. אב"א אחימאיר העיר בציניות מאוחר יותר שהוא משתתף בצערם של קוראי דבר: "הנה בבילינסון [כותב המאמרים הראשיים של דבר] מפטמים אתכם יום-יום, ואת ז'בוטינסקי מסתירים מכם".⁹⁵ בסופו של דבר ז'בוטינסקי העיד לפני ועדת שאו והעביר לה את עיקרי הדברים שפרט במכתבו, במושב מיוחד של הוועדה שהתכנס בלונדון ב-24 בינואר 1930.⁹⁶

העיתונות והניסיון להסתיר את טבח חברון: עדותו של הרב סלונים

ביום שישי, 13 בדצמבר 1929, הגיעה שעתו של הרב הראשי האשכנזי של ארץ ישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, להעיד. לא הטריח את הוועדה לביתו, כפי שעשה המופתי, אלא התייצב לפניו בעצמו. העיתונות העברית דיווחה שלשאלת הוועדה מדוע לא אימץ גינוני מלכות ענה הרב כי רצה שדבריו לא יוסתרו מעיני הציבור אלא להפך, שהם יישמעו ברבים מפני ש"האמת איננה בישנית ואיננה פחדנית".⁹⁷ הרב נתן חיזוק לטענה שיש להשמיע את סיפור טבח תרפ"ט ברבים, לחשוף את הפצע המדמם ולמנוע את הסתרתו ומחיקתו.⁹⁸ עוד אמר כי בא לאולם הוועדה כדי להזים את השקרים של הערבים שהיהודים רוצים להשתלט על הר הבית, אולם לא הכחיש שתמך בוועד להגנת הכותל ובהפגנות הרוויזיוניסטיות הגדולות ערב תשעה באב, ואף סבר שיש לבצע שיפורים משמעותיים ברחבת הכותל ולפנות חלק משכונת המוגרבים.⁹⁹ מטרתו המרכזית הייתה להשמיע את הגרסה היהודית על מעשי הטבח, אולם זה לא ניתן לו. הוא נשאל בעיקר על האירועים שקדמו להתפרצות האלימות והתבקש לספק לוועדה הסברים תאולוגיים על ריטואלים שונים (תקיעה בשופר). חלק מהשאלות הוצגו לרב בצורה קנטרנית ומעליבה ונוצר רושם שהן עורכי הדין של הצד הערבי והממשלתי הן חברי הוועדה מבקשים להימנע מלעסוק בפצע המדמם של הטבח גופא ולבחון אותו מנקודת מבט יהודית.

סיפורי הטבח סופרו במהלך אוקטובר ונובמבר 1929 בעיקר מפיהם של מפקדי המשטרה המקומית, שחלקם הגדול עיין את היהודים. סיפור הטבח בחברון סופר בידי מפקד המשטרה המקומית ריימונד קפיראטה שהתנער מאחריות והאשים לא רק את הערבים, אלא גם יהודים באחריות לטבח.¹⁰⁰ דאר היום פרסם בתחילת דצמבר מכתב מחאה מטעם ועד יהודי חברון שהופנה להנהלה הציונית. יהודי העיר ורבה הספרדי הרב פראנקו שאלו באשמת מי טושטשו במהלך דיוני הוועדה מעשי הזוועה בחברון. הם דרשו להופיע לפני הוועדה ולהשמיע את גרסתם לאור הטענה שמפקד המשטרה המקומית הציג גרסה שקרית של המתרחש.¹⁰¹

ביום שישי, 20 בדצמבר 1929 העיד לפני הוועדה הרב יעקב סלונים, הרב האשכנזי של חברון שאיבד בטבח את בנו, אליעזר דן

בלחץ דעת הקהל החליטה ועדת שאו לזמן עדים נוספים. ביום שני, 23 בדצמבר, זומן להעיד הרב הספרדי של חברון, הרב חיים פרנקו, אולם כדי "לאזן" את עדותו הוזמן גם מושל חברון, עבדאללה קרדוס, שהואשם בהפקרה רשלנית של יהודי העיר לידי הפורעים. אולם גם דיון זה לא הציג את סיפור טבח היהודים. הדיון נסב מצד אחד בניסיון של מושל חברון לטהר את עצמו מהאשמות היהודים, ומצד שני בשאלות שנשאל הרב פרנקו, שעסקו ברקע לטבח. גם ניסיונות הרב הספרדי לחרוג ממסגרת השאלות ולספר לוועדה את סיפור הטבח עצמו, נכשלו.¹⁰⁷

שלב העדויות של העדים היהודים הסתיים אפוא באופן צורם. מניעת העדות מזאב ז'בוטינסקי ומנחם אוסישקין, צנזור עדויותיהם של הרב סלונים ושל הרב פרנקו לצד עדותו של ישעיהו ברודא שהאשימה את הימין היהודי באחריות חלקית למאורעות, חיזקה את טענתם של אנשי דאר היום מתחילת ספטמבר 1929, כאילו קיים קשר השתקה והשכחה של טבח תרפ"ט בין אנשי הממשלה, הערבים ואנשי ההנהלה הציונית. דבר היה שותף גם הוא לטענה שיש קשר צנזורה והשתקה, אולם הוא הטיל את עיקר האחריות על כתפי הממשל הבריטי והערבים, וניקה את ההנהלה הציונית מאשמה. לקראת סיום עדויות היהודים פרסם אב"א אחימאיר בדאר היום מאמר בשם "הפקיד והרב". הוא השווה את הרב הראשי קוק, בו ראה גיבור, לאנטי-גיבור – מנהל החשבונות האפור והצייתי, נציג ההנהלה הציונית ישעיהו ברודא. בעוד הרב קוק גילם לדעתו את היהודי הגאה הנאבק על ערכי האמת והצדק ועל כבוד עמו לפני ועדת חקירה עוינת ומזלזלת, ברודא גילם את כל מה שהוא סתגלני, חסר אמונה ומושחת במנגנון הפקידותי הציוני, שמוכן להשפיל את עצמו ולמכור את בני עמו כדי למצוא חן בעיני אדוניו הבריטים. אנשים מסוגו של ברודא בהנהלה הציונית, טען אחימאיר, כרתו ברית שלום עם "השכנים והמושלים" ותרמו לכך שעניין חברון ורצח משפחת מקלף ומעשי טבח אחרים הוסרו מסדר היום של ועדת החקירה. במקום זאת העמידו "השכנים והמושלים" תחת כיסא החקירה את האידאילים הלאומיים הכי אינטימיים שלנו. בחברון רצחו בחורי ישיבה, והממשלה במקום לחקור בחברון חוקרת איך בנו היהודים את עפולה, את רחובות ואת פתח תקווה, ואם בנייתם נעשתה בהתאם לקריטריונים של האפנדים בארץ ישראל אבל ועדת החקירה לא הסתפקה בכך. היא בדקה איזה ערך יש לכותל בדת היהודית. אחימאיר ראה דמיון בין ועדת החקירה למשפט בייליס.¹⁰⁸ ב-24 בדצמבר 1929 החלו להישמע נאומי הסיכום של נציגי הצדדים. פתח בנאום נציג ההנהלה הציונית פרנק בויד-מרימן. דאר היום ציין שנאומו הופסק בגלל ביקורת קשה על הממשלה לאחר שבע שעות. דבר הגדיר נאום זה כ"מזהיר".¹⁰⁹ ב-26 בדצמבר סיכם נציג הוועד הפועל הערבי ודבר הגדירו כ"נאום שיטנה".¹¹⁰ ב-28 בדצמבר נשמע סיכומו של נציג הממשלה הבריטית. הנאום כלל הגנה נמרצת על ממלא מקום הנציב, הרי לוק. לטענת הנאום לא היו ראיות לארגון המהומות, והאחריות לאלימות אינה מוטלת רק על כתפי הערבים, אלא גם על היהודים. לדבריו הפקידות נאמנה להצרת כלפון, אבל הציונים ממחרים מדי להגשימה.¹¹¹ ב-29 בדצמבר הודיע יושב ראש

לפרטיו, נזהר לא להפוך אותו למלודרמה.¹⁰⁴ לכן לא התפרסמה בדבר כתבת המשך למחרת.

בניגוד לדבר פרסם למחרת, 23 בדצמבר 1929, דאר היום כותרת גדולה בעמודו הראשון: "העדויות שוועדת החקירה סרבה לשמוע – מה ביקש הרב סלונים לספר לוועדת החקירה? מי אחראי לטשטוש טבח חברון בוועדת החקירה? גזירת הקיצוץ על העדות היחידה מצד היהודים על טבח חברון – עדותו של הרב סלונים על כל השתלשלות המאורעות". כותרת זו מסגרה כתבת המשך ארוכה שכללה ראיון בלעדי מקיף עם הרב.

דאר היום כתב שהאירוע באולם הוועדה שבו נשמעה זעקתו המרה של אב שכול (שאיבד את משפחתו) ורב שכול (שאיבד את קהילתו) ופורסם בעיתונות, גרם ועזוע עמוק בדעת הקהל בארץ. והרי עדותו של הרב יעקב יוסף סלונים הייתה צריכה להיות העדות הראשונה והיחידה מצד היהודים על טבח חברון. כיצד קרה שדווקא אותה לא רצתה לשמוע הוועדה? או יותר נכון, שדווקא עדות זו לא רצתה ההנהלה הציונית להשמיע? משום שכידוע הוועדה שמעה את העדים שהצדדים הזמינו. לא הוועדה הגבילה את העדים, אלא המזמינים. דאר היום המשיך ושאל: "האם סתימת פיו של הרב הראשי בחברון ואי רצון לשמוע מפיו את הנוראות שקרו בחברון בין ה-23-24 לאוגוסט, האם כל זה לא עומד בקשר ישר עם אותו הטשטוש של מאורעות חברון בוועדת החקירה, אשר עליו התרענו כמה פעמים? האם אין כאן תכנית להעלמת טבח חברון בדיון וחשבון הארוך שיפורסם ע"י ועדת החקירה?"¹⁰⁵ העיתון חזר על טענותיו של יהושע השל ייבין בסוף ספטמבר 1929, שקיים קשר לטשטוש ולמחוק את טבח חברון כמו מעשי טבח אחרים, ולקשר זה שותפים לא רק הבריטים והערבים, אלא גם ההנהלה הציונית. ואכן קשה להתעלם מהעובדה שעורך הדין של ההנהלה הציונית יכול היה להציג לו סדרת שאלות שתאפשר לו לספר לוועדה את סיפור הטבח.

לפיכך הודיע העיתון שהוא יעשה מה שהוועדה לא עשתה: הוא יפרסם את עדותו של הרב סלונים, שאותה לא רצתה הוועדה לשמוע. ואכן, לבקשתו של כתב העיתון מסר לו הרב את עדותו. הרב סיפר לכתב העיתון שכבר קודם לכן השתומם כיצד עוברת הוועדה בשתיקה על טבח חברון. הוא האשים שלכול מצאה הוועדה זמן: לדון בענייני קרקעות ומסים ובחילול מסגד מוסלמי כביכול, ולשמוע הרצאות ארוכות על נושאים פוליטיים מופשטים. רק את "עיר ההרגה" חברון כמעט לא הזכירו. העדות היחידה שניתנה היא של הקצין קפיראטה, הקצין שישב עם באי כוח הממשלה על ספסל הנאשמים. חברי הוועדה אמרו שיודעים הם די והותר את כל אשר התרחש בחברון. הרב הצטרף להאשמת דאר היום נגד ההנהלה הציונית וציין שפעמיים פנה יושב ראש הוועדה שאו לנציג ההנהלה הציונית שיפנה שאלות לרב, ולא נענה.

עדותו המפורטת של הרב על טבח חברון התפרשה על עמוד וחצי בעיתון וכללה תיאורים קשים של הטבח, שהשלימו תיאורים דומים במשפטים הפיליפיים שהתנהלו באותה תקופה, כמו רצח הרב קסטל בחברון, משפט שהתנהל בסוף אוקטובר 1929.¹⁰⁶

הוועדה שהיא סיימה את עבודתה והיא חוזרת לבריטניה. כן הודיע שהיא תעסוק לא רק במאורעות 1929 אלא בהקשר הרחב שלהם, קרי בשאלת הקרקעות והעלייה, הודעה שאת תוצאותיה הקשות חשו תושבי הארץ היהודים בחודשים אפריל-מאי 1930.

ב־27 בדצמבר 1929 פרסם אורי קיסרי מאמר סאטירי בדאר היום שסיכם את עמדת העיתון כלפי הדו"ח. חברי הוועדה חוזרים ללונדון וכשיתפרסם הדו"ח ישאל הקורא היהודי הארץ-ישראלי היכן טבח חברון, היכן כלימת צפת, היכן מעשי הרצח בכאר טוביה, והרטוב – היכן כל אלה? והיכן השטנה? והיכן ההסתה, וכל השיטה הישנה נושנה של הכנה לפרעות? ומכיוון שאין הוא מקבל תשובות, הוא ממחר לבירה האנגלית לברר ולחקור. שם יובילו אותו למוזאון הבריטי ויצביעו לו על צנצנת ובתוכה ספוג גדול למדי. מה זה? זה הספוג של ועדת החקירה. תחת לרשום את הדברים הטפלים האלה בדו"ח, ספגנו אותם בספוג... במקום לקרוא את סיפורי הזוועה בדו"ח, אתה יכול להריח כאן את דם אחיך, פה נספגו חברון, צפת, באר טוביה וכו'.¹¹²

עם סיום עבודתה של ועדת שאו וחזרתה לבריטניה בתחילת ינואר 1930 נרגעה מעט תאווה קריאת העיתונים של הציבור המקומי, ועיתון הערב של דאר היום נסגר, כנראה באמצע דצמבר 1929.¹¹³ לעומת זאת החליט הארץ להמשיך להדפיס את עיתון הערב עוד כחודשיים. בדו"ח מ־5 בפברואר 1930 העריך משה גליקסון, עורך העיתון, שהסיקור החדשותי של דינוי ועדת שאו בשתי המהדורות עלה לעיתון 150 לירות. הייתה ירידה בתפוצה הן במהדורת הבוקר הן במהדורת הערב, אך הוא סבר שאין לסגור את מהדורת הערב מכיוון שהופצו שמועות שעומד לצאת בקרוב עיתון ערב עממי חדש בשם הזמן (בעריכת פסח גינצבורג) מטעם חוגים המקורבים לעיריית תל-אביב. גליקסון העריך שסגירת מהדורת הערב של הארץ תחזק את דאר היום ואת הזמן. למרות זאת נסגר עיתון הערב של הארץ בסוף פברואר 1930.¹¹⁴

ב־20 בינואר 1930 הודיע דאר היום על החלטתו להוריד את מחיר מהדורת הבוקר שלו לחצי גרוש.¹¹⁵ בספטמבר 1928 חולל העיתון מהפכה כשהוריד את מחירו לראשונה בתולדות העיתונות המנדטורית לחצי גרוש.¹¹⁶ אולם לאחר אירועי 1929 החליטה המערכת הרוויזיוניסטית להתיישר עם יתר עיתוני הארץ ולחזור ולמכור את העיתון במחיר גרוש. לאחר סגירת עיתון הערב הזול, ולאור התחרות עם עיתון הערב של הארץ, חזר העיתון להימכר בחצי גרוש. עובדה זו הדאיגה את עורכי דבר שנמכר במחיר של גרוש אחד. דבר טען שדאר היום הוריד שוב את מחירו רק מכיוון שצפוי להופיע עיתון עממי מתחרה. דבר הוסיף שעיתון הערב של דאר היום נעלם בלא שהעיתון הזהיר את קוראיו מראש.¹¹⁷ אב"א אחימאיר הגיב ככעס על דברים אלה. במאמר ב־23 בינואר 1930 שנשא את הכותרת "צביעות עיתונאית", הוא טען שבמקום לשבח את דאר היום על שחזר והוריד את מחירו, בחר עיתון הפועלים ללגלג עליו. הרי הורדת מחירו של עיתון צריכה להיות מעין יום חג לקורא העממי הארץ-ישראלי שהפרוטה אינה מצויה בכיסו, ולשפה העברית הזוכה בעיתון במחיר נמוך. דאר היום היה העיתון הראשון בארץ ששם לעצמו למטרה

דאר היום – משפט מקלף, 26.1.1930.

להיות שווה לכל נפש הן בסגנון והן במחיר, עובדה שהייתה למורת רוחם של העיתונים התל-אביביים.¹¹⁸ השמועה על העיתון החדש התגלתה כנכונה. ביום שישי, 24 בינואר 1930, יצא לאור הגיליון הראשון של היומון העממי החדש הזמן בעריכת פסח גינצבורג בפורמט "טבלואיד" בן שישה טורים במחיר חצי גרוש עם כותרות ענק וסגנון סנסציוני נוסח דאר היום. העיתון, שהיה מקורב למאיר דיזנגוף וסעדיה שושני מעיריית תל-אביב, השתתף בשלהוב הרוחות בחודש פברואר 1930, אבל לא הצליח להתחרות בעיתונות הוותיקה ונעלם לאחר 38 גיליונות, ב־7 במאס 1930.

העיתונות והתגברות הזעם לנוכח פרשות מקלף וחניקים
החודשיים האינטנסיביים של מעקב אחרי עבודתה של הוועדה ותחושת התסכול שהיא לא עשתה את מלאכתה ויותר משחשפה הסתירה את מעשי הטבח, חיזקו בעיתונות העברית את הצורך להמשיך ולספר על טבח היהודים בתרפ"ט באמצעות הסיקור הנרחב של משפטי הרצח שכאמור המשיכו להתנהל בארץ ללא הפסקה. במהלך דינוי הוועדה יכול היה הקורא העברי לעקוב אחר הדיווח על משפט רוצחי משפחת

העיתון כותרת ענק ובה תשובת הציבור העברי לבית המשפט הבריטי: "משפט הצבור על משפט מקלף – דברי הרב הראשי קוק – שיחה עם הפרופסור י' קלויזנר – חות דעתו של עורך דין – חיים מקלף שואל אם יש צדק ומשפט בארץ-ישראל". הכותרת הראשית איגדה אוסף של תגובות של ראשי הציבור הדתי והחילוני בארץ. בלט ראיון עם ניצול הטבח, חיים מקלף, שראה כמו עינוי כיצד נטבחים הוריו ואחיו, וקבע שפסק הדין הוא פרס לרוצחים והיתר פומבי להמשיך ולפרוע: "אל דמי לנו עד אם ייענשו הרוצחים והשודדים כי אחרת לא יהי לנו קיום בארץ הזאת".¹²⁸

באותו יום נדפס בעמוד הראשון של דאר היום מאמר חתום בשם בן-ברוך, שם העט של שלום שוורץ, חבר מערכת דאר היום ומנהל סוכנות הידיעות הטלגרפית היהודית סט"א בארץ.¹²⁹ המאמר, "קול דמי מוצא...", סיפר ששבועות רבים נמשך המשפט, שמנה חמישים ישיבות ו-500 עמודי פרוטוקול של המשפט. כל מה שנשמע במשפט הכאיב, דקר והעליב אבל הם סברו שסופו של הצדק לנצח. ולכן כשסוף המשפט הגיע חשו זעזוע עמוק. שוורץ סיפר שהתבקש לספק צילומים לעיתון המון בריטי שתפוצתו הייתה מיליוני גיליונות. הוא אכן שלח לעיתון צילומים מזירת הטבח במוצא שהיו בידיו,

ואילו העיתון הוא, רודף סנסציות מושבע! לא הדפיס את התמונות, ונימוקו היה: הן כל כך מחרידות ומזעזעות עד שאי אפשר אפילו להגישן לקורא האנגלי. הרגש האנושי שלו לא יוכל לשאתן. כן, הפשע במוצא לא היה גדול לפי הערך (הלא "רק" שבע נפשות נרצחו...) אבל ההתעללות בקדושים האלה, הרציחה המרוכזת בבית אחד – השמדת משפחה שלמה, שרפת הגופות, כל התנאים המיוחדים שבו נעשה הפשע, שהם שהטביעו חותם מיוחד על הטרגדיה המוצאת. על רקע הבלהות של מציאותינו. אף בין המוראים הגדולים של חברון, צפת ועוד, היתה הפינה הקטנה הזאת, פינת מוצא, צורת ומעיקה בגוונה המיוחד שאין להבליעו ואין לטשטשו ואולם הסוף, הסוף המר, צורב ומעיק עוד יותר.¹³⁰

אולם הזעם והעלבון לאחר זיכוי רוצחי מקלף היה כאין וכאפס לעומת התחושות לאחר הרשעת השוטר חניקיס בתחילת פברואר 1930. הלל כהן הקדיש דפים רבים למשפט חניקיס בספרו על מאורעות תרפ"ט, וניסה להוכיח שהיהודים לא היו רק קורבנות אלא גם רוצחים קרי רוח. האכזריות, על פי הלל כהן, הייתה דו־צדדית.¹³¹ אבל בתחילת 1930 ראתה העיתונות העברית את פרשת חניקיס באופן אחר לחלוטין ובהקשר של הרגשת עוול וקיפוח שנגרם ליישוב על רקע יציאתם לחופשי של רוצחי משפחת מקלף.

שמחה חניקיס, שוטר בתל-אביב, הואשם בסוף ינואר 1930 ברצח חמישה ערבים באבו-כביר. בתחילת המשפט, ב־31 בינואר 1931, ביטא דאר היום תחושה של איפה ואיפה. מערכת המשפט הבריטית ששילחה באופן שיטתי רוצחים ערבים לחופשי, עצרה עתה יהודים דוגמת חניקיס שניסו להגן על הקורבנות ורדפו אחר הפרועים, והאשימה אותם ברצח. שמחה חניקיס, שהכחיש כל שייכות לפשע, הוצג כקדוש מעונה שזוכה ליחס רע בכלא ונראה כמי שמצבו הפיזי ירוד. במשך כמה ימים הציב דאר היום את משפט חניקיס בראש עמודו הראשון ותיאר כיצד מנסים לטפול עליו אשמת רצח שלא ביצע, לטענת העיתון.¹³²

מקלף במוצא שנמשך בחודשים ספטמבר-דצמבר 1929, לצד פתיחת משפטי רצח חדשים כמו משפט רצח האחים רוטנברג בירושלים,¹¹⁹ רצח יהודים בצפת,¹²⁰ רצח הרב קסטל בחברון,¹²¹ ורצח היהודים הג'ורג'ים בשער שכם.¹²² למרות האשמת העיתון הירושלמי דאר היום שעיתוני תל-אביב, דבר והארץ, שיתפו פעולה במאמץ השתקה וטשטוש של סיפור הטבח, לא היה בסיס עובדתי לכך בדיווח השוטף של העיתונים שסיקרו את המשפטים תוך הצגת העובדות. עיתונות תל-אביב נמנעה לעתים מניסוחים דרמטיים מדי של סיפורי הטבח, ובעיקר מתיאור סנסציוני של סיפורי זוועה, אולם בסיפורי הטבח לא היה הבדל משמעותי בין העיתונים. השוני המרכזי ביניהם היה בשאלת האחריות לטבח. כל העיתונים הסכימו על האחריות הערבית, ובעיקר הבריטית. אי ההסכמה הייתה בשאלת אחריותה של ההנהלה הציונית, תמה מרכזית בדאר היום.

הדיווח הנרחב של העיתונות מבתי המשפט (שכלל בסוף ינואר 1930 ארבעה עיתוני בוקר (דבר, הארץ, דאר היום והזמן) לצד עיתון ערב אחד שעדיין שרד (מהדורת הערב של הארץ) תסכל מאוד את הציבור היהודי, שראה כיצד יוצאים החשודים לחופשי מחוסר הוכחות.¹²³ אחד משיאי התסכול של דעת הקהל היהודית היה זיכוי הנאשמים ברצח משפחת מקלף ואורחיהם. ב־23 בינואר 1930 פרסם דאר היום בעמודו הראשון את נאום הסיכום של התיכועה במשפט. העיתון דיווח שקהל רב בא לשמוע את נאומי הסיכום ושעתיים לפני פתיחת המשפט היה האולם מלא ביהודים ובערבים שעקבו בהתרגשות אחרי הנאום.¹²⁴ למחרת הודיע העיתון בכותרת עבה בעמוד הראשון ש"כל הנאשמים ברצח משפחת מקלף – זוכו", והעיתון אחוז ההתדהמה שאל:

מי הוא האשם? כרעם פגע אתמול את ירושלים העברית פסק הדין במשפט מקלף. היה טבח, נשחטה משפחה שלמה, שבעה חפים מפשע, מהם רב זקן חדור שיבה, נשים. במשך שני חודשים חיפשו השרים הבריטים את הרוצחים והגוזלים. במשך שני חודשים אחרים שפטו השופטים ואתמול הם אמרו: אין אשמים! [...] אנו לא נקבל את התשובה הזאת! לא לשם כך הבאנו לפני 0002 שנה לעולם את הרברה: "לא תרצח", הרברה על צדק ומשפט בעולם בכדי שנוכל אנו היום הזה להשלים עם עובדה חסרת טעם כזו. אנו אומרים: יש פשע, הדם הנקי זועק לשמים, וישנם אלה ששפכוהו, ישנם אשמים. השרים והשופטים חייבים למצוא אותם לשם כך הרי הם שרים ושופטים [...] אנו אומרים אם אין אשמים ברצח מקלף – אשמים מפקד המשטרה הראשי והיועץ המשפטי באי היכולת לערוך חקירה ומשפט בארץ!¹²⁵

דבר והארץ הגיבו במתינות רבה יותר לזיכוי. דבר במאמר מערכת, ובניגוד לדאר היום, לא פקפק ביושרם של השופטים, אבל סבר שעל הממשל מוטלת החובה לגלות מי ביצע טבח אכזרי זה שנעשה בלב הארץ במשפחה יהודית, "ללא כל סיבה פרטית, בלתי אם משנאת גזע, צמאון לדם ותאות שוד".¹²⁶ בגיליון הבא המשיך דבר להתפלמס בטון מנומס עם בית המשפט וטען שהשופטים פסלו לא בצדק עדויות מרכזיות של יהודים, ובכך אפשרו לרוצחים לצאת לחופשי.¹²⁷ יומיים אחרי פרסום פסק הדין נראה היה שהארץ ודבר חזרו לסדר היום. העמודים הראשונים של עיתונים אלה ביום ראשון, 26 בינואר 1930, נראו כאילו פרשת מקלף עומדת לחלוף מהעולם. לעומת זאת באותו יום עצמו הציבו עורכי דאר היום הרוויזיוניסטי לכל רוחב העמוד הראשון של

לשיחת היום ועורר התרגשות. "בכל המקומות בעיר, הן בבית המשפט, ברחוב ובמוסדות השונים לא חדלים מלדבר על נושא זה ומצב הרוח מדוכא מאוד. המילים השגורות בפי הקהל הן: 'אין מלים בפי, זה עובר כל גבול, משפט מקלף ומשפט חניקים'."¹³⁶

הציבור עשה חיבור מידי בין שתי הפרשות וזו הייתה גם כותרת מאמרו של ישראל רוזוב בדאר היום ב-10 בפברואר 1930. רוזוב דיבר על המכה הכפולה שהוכה היישוב, וכי אילו מקלף וחניקים היו אנגלים המשפטים היו מתנהלים אחרת. חניקים ודאי היה מקבל פרס ואת רוצחי מקלף היו מגלים ומענישים.¹³⁷

הארץ נהג באיפוק ובריחוק בפרשת חניקים, ואילו דבר הצטרף לדאר היום בדברי תוכחה קשים נגד הממשל הבריטי. במאמר מערכת שפורסם ב-7 בפברואר 1930 שאל העיתון מנין ההתרגשות הזו שאחזה את היישוב לשמע גזר הדין שהוטל על חניקים, הרי אפשר היה עדיין לערער. התשובה לשאלה הייתה שלמשפט חניקים קדם משפט מקלף ולפניו היו כמה מקרים מחרידים, בולטים פחות אולם בעלי אותו אופי של עיוות הדין לרעת היהודים. הממשלה לא הייתה מסוגלת להשיג הוכחות נגד רוצחי משפחת מקלף, אבל השקיעה מאמצים באיסוף הוכחות נגד הנאשם היהודי, גייסה עדים וערכה בדיקות מדעיות.

החקירה המשפטית סרה מדרך הישר. יד נעלמה מסדרת כאילו את עניני הדין לרעת היהודים, ועל כן ניטל האמון בפסק הדין, אבד הביטחון שהחוטא לא יצא זכאי והחף מפשע לא נענש. כך גם במקרה חניקים אנו מוכרחים לשאול את עצמינו מה הביטחון שהיד הנעלמה גם באיסוף החומר ובגיוס העדים ובהארת כל הענין אשר הביאו לפסק דין מות? מה הביטחון שחניקים עשה את המעשה הנורא? אם אי אפשר למצוא את רוצחי מקלף, אין כל ביטחון שנמצאו רוצחי הערבים שבאבו כביר. ההתרגשות שאחזה בישוב איננה, חלילה, אפולוגיה למעשי נקמה, היא ביטוי למשבר הקשה באימון הציבור לחקירה המשפטית הארץ-ישראלית.¹³⁸

מאמר זה של דבר עלה לו בתביעה משפטית שהגיש היועץ המשפטי נורמן בנטוויץ נגד העורך הראשי ברל כצנלסון. אולם מכיוון שברל היה באותה שעה בחו"ל, התייצב במקומו לדיון המשפטי בסוף פברואר 1930 סגנו, ולמן רובשוב. העיתון הורשע ונקנס בשמונים לא". שלא כהרגלו, הפך דבר את המשפט לאירוע מדיה סנסציוני באמצעות כותרות ענק וכתבות בעמודו הראשון לצד מאמרי פרשנות תקיפים שכתב משה בילינסון.¹³⁹

פרקליטיו של חניקים הגישו ערעור על פסק הדין ובאמצע מארס 1930 הומר עונשו בבית הדין לערעורים ל-15 שנות מאסר.¹⁴⁰ אולם הקלה זו בפסק הדין לא שיפרה את הלך הרוח בדעת הקהל. בחודש אפריל 1930 נפתח מחדש משפטו של יוסף מזרחי אורפלי, שהואשם גם הוא ברצח ערבים. גם משפט זה הסתיים בהרשעה ובגזר דין מוות. דאר היום ציין שאין תימה שדמם של יהודים הוא הפקר כאן וכל אחד צפוי לעלילה, להתעללות ולמעצר, וכל הבא לרצוח יהודי מובטח לו למפרע חיפוי במשרדי הממשלה.¹⁴¹ בסופו של דבר גם עונשו של אורפלי הומתק בידי מלך בריטניה באוגוסט 1930 לעשר שנים, אבל דאר היום כתב שחגיגה זו לא מנחמת מפני שאורפלי חף מפשע: "יש בזה משום אירוניה מרה שלמועד השנה למהומות הגיע לידי סיום כזה משפטו של אורפלי".¹⁴²

עיתון ההסתדרות דבר הצטרף לעמדתו של דאר היום. גם הוא מיקם את משפט חניקים בראש עמודו הראשון ועמד לצדו בתקווה שהפעם ייעשה צדק.¹³³ אבל ביום חמישי, 6 בפברואר 1930, דיווח דבר ביושב מסוים שהשוטר חניקים נדון למיתה. היה זה פסק דין מוות שני אחרי אורפלי שבוטל בסוף ינואר 1930. הכתבה בדבר דיווחה על דיוני המשפט ופסק הדין הוזכר במשפט קצר אחד ותו לא. דאר היום הציב את הידיעה על פסק הדין המוות לכל רוחב העמוד הראשון: "השוטר שמחה חניקים נידון למיתה – התרגשות עצומה בכל חוגי הישוב העברי – כל בתי הראינוע בת"א נסגרו – הקונצרט בירושלים נעזב על ידי היהודים". הידיעה עוסקת אפוא בתגובת היישוב. הכתב סיפר שערב הקראת גזר הדין הייתה התרגשות עזה בקרב הציבור. לפני בית המשפט הועמדו משמרות חזקים של משטרה מקומית ובריטית שמנעה מהקהל הרב שהתאסף ביפו להתקרב. הקראת פסק הדין הייתה קצרה ומיד הוצא הנאשם בליווי משמר כבד מהאולם. הידיעה נפוצה ביום רביעי לפנות ערב מיד ובמהירות ברחבי תל-אביב. כל העיתונים הדפיסו הוספות מיוחדות. דאר היום הוציא הוספה מיוחדת בירושלים. לאות מחאה נסגרו כל בתי הראינוע ובתי השעשועים בתל-אביב. הקונצרט הסימפוני של תזמורת גולינקין אשר התקיים באותה שעה נפסק באמצע. גם מועדון "מכבי" נסגר לאות מחאה. למערכת דאר היום בתל-אביב לא חדלו מלטלפן מכל קצות העיר והמושבות. העיתון הוסיף וסיפר שאותה שעה התקיים באולם הראינוע "ציון" בירושלים קונצרט של המקהלה הרוסית "באיאן". הקונצרט הופסק לאות מחאה והקהל היהודי עזב את האולם; אחד הנוכחים עלה לבמה והסביר לצופים הלא-יהודים שאין מדובר במחאה נגד התרבות הרוסית, אלא בשל הבשורה המעציבה שהגיעה מתל-אביב; הדברים התקבלו במחאות כפיים.¹³⁴ לאירוע האחרון היה המשך. ב-9 בפברואר 1930 יצא דאר היום בכותרת "בעיתונות הבוגדת", ותקף בחריפות את עיתון הארץ. נראה שבשעה שהיישוב כולו מזועזע מפסק הדין של חניקים, עיתון הארץ גילה "שלווה אולימפית": "אמש בשעת הקונצרט של חבורת 'באיאן' [...] החלו להשמע צעקות (!) מהמעקה ומבין הקהל, שמתל-אביב הגיעה השמועה שחניקים נידון למות [...] ונשמעה צעקה 'יהודים עזבו את האולם'. קמה מהומה [...] הקהל היהודי עזב זה אחר זה את האולם מלבד חלק קטן מאד והקונצרט נמשך [...] יש לציין לדאבונו (!?) שנמצאו אחדים שנעמדו במסדרון והפריעו בעד הנשארים באולם מלשמוע את המנגינה, עד שהתערבה המשטרה". אנשי דאר היום ציינו באירוניה שעם כל הצער על הנשארים באולם שהפריעו להם בעונג האסתטי שלהם, צער אחר לא חש עיתון הארץ אחרי משפט חניקים, "כי דם יהודים כמים נחשב להם, כנראה, לשאנני הארץ".¹³⁵

דאר היום המשיך לדווח על מצוקה קשה והתרגשות שגילה הציבור היהודי, בעיקר הילדים, בעקבות פרסום פסק הדין של חניקים. ב-7 בפברואר 1930 דיווח העיתון: "גם אתמול היה מצב הרוחות בעיר מדוכא ביותר בקשר עם פסק הדין נגד שמחה חניקים. בין ילדי בית הספר היתה מורגשת התרגשות ובקושי רב עלה בידי המורים להרגיעם". העיתון דיווח עוד שקהל רב חיכה להוצאת חניקים מבית הסוהר, וניסה להוציא את חניקים בכוח. גם בירושלים היה העניין

גיליונות עוקבים ביטל את טענות הוועדה והאשימה, כמו דאר היום, כנטישת המפעל הציוני.¹⁴⁸

כדי להמחיש לציבור העברי את טענת העיתונות שהממשל הבריטי הפך לאויב הציונות ומנגנון המשפט שלו הפך לקריקטורה, התפרסמו ב-2 באפריל 1930 תוצאות משפט רצח האחים רוטנברג בירושלים. הכותרת הכריזה שרצח האחים רוטנברג לא נמצאו, והנאשמים זוכו מאשמת רצח זה, אבל הורשעו בניסיון לרצח פקיד בריטי.¹⁴⁹

על רקע הכעס הרב בעיתונות העברית, דיווח דבר ב-3 באפריל 1930 שהמזכיר הראשי של ממשלת המנדט זימן את נציגי העיתונות העברית לפגישה דחופה. בפגישה הוא טען שהתקופה טעונה, והעיתונות יכולה לתרום להתפרצות חדשה של אלימות ודרש ממנה לגלות איפוק ומשמעת. "נכון שהעיתונות עוזרת לגרות, אם כי לא לשסות, את רגשות קוראיהם. יש דרכים שונות להבעת רגשות צער או שמחה בעיתונות. אפשר לעשות זאת מתוך הקנטה, הרגזה וגירוי, ואפשר להמנע מאילו".¹⁵⁰ דאר היום הביע פליאה על זימון עיתונאים עברים כאשר עיקר ההסתה ממשיכה להתנהל מעל דפי העיתונות העברית: "גם לאחר שחיסת הזוועה בחברון ובצפת ועוד בימים אלה כשברוך לירושלים, כל העובר במכונית רואה את הכפר העברי מוצא, זועק בשממונו ובכתיב השרופים והשדודים לעין השמש, אין שום עיתון עברי שכתב ושיכתוב בשפת שיקוצים וגידופים ואיכה על הרוצחים והשדודים הערבים כאשר אנו מוצאים בעיתונות העברית על הציונות ועל היהודים בכלל כמעט באופן מתמיד". המחבר טען שנימת הכתיבה בעיתונות העברית, השיסוי המתמיד, הוא שגירה את יצר הקוראים הערבים והביא לשחיטה, ולעומת זאת קשה למצוא טון של הסתה ושיסוי בעיתונות העברית.¹⁵¹ העיתונות העברית לא שעתה לאזהרותיו של מילס והמשיכה לפרסם בחודש אפריל מאמרים קשים ולסקר הפגנות נגד הממשלה ודו"ח ועדת שאו.¹⁵²

העיתונות העברית דיווחה גם על משפטי החשודים באירועי 1929. כזה היה הרצח בבית סלונים בחברון, משפחה שראשה, הרב האשכנזי של חברון, ניסה להעיד ללא הצלחה בוועדת שאו. החקירה המקדימה של פרשת הטבח, שזכתה בדאר היום לכינוי "הרצח האיום", החלה ב-7 בפברואר 1930. המשפט עצמו נפתח כעבור שלושה חודשים. הכותרת הראשית של דאר היום הכריזה: "משפט הרצח האיום בבית סלונים – 24 יהודים נרצחו – 4 ערבים הועמדו למשפט", ותת-הכותרת פירטה: "שוטרים בריטים וערבים מעידים על הזוועה בבית המטבחיים של עיר האבות – חנניה סלונים בן הי"א משארית הפליטה בבית הזוועה גם הוא בין העדים". העיתון השתמש בביטויים סטראוטיפיים של רומן הפשע והזוועה הפופולרי: "הרצח האיום", "בית המטבחיים", "זוועה", "שארית פליטה". הכתבה סיפרה על עדותו של אחי הנרצח, חנניה בן ה-11. הילד סיפר על התפרצות המון צמא דם לבית סלונים, על רצח בנשק קר, על מקלות סכינים, על 24 הרוגים שהוטלו בערימה אחת.¹⁵⁴ ב-16 במאי 1930 דיווח דאר היום על "גמר משפט הרצח האיום בבית סלונים" ותת הכותרת הביעה אכזבה: "בעד רצח 24 יהודים נידונו 2 ערבים למוות". הנאשם השלישי נדון למאסר והרביעי שוחרר.¹⁵⁵

העיתונות הערבית הביעה מחאה על החנינה לאורפלי. דבר ציטט את עיתונו של המופתי אל-ג'אמע, שכותרת עמודו הראשון הייתה: "כיצד מעודדים את היהודים לבצע פשעים". אי אפשר, נכתב בעיתון, לקרוא במזג שקט וקר את ההודעה הרשמית על החנינה, כשאתה רואה את אויבך התוקף אותך, נתון תמיד לחמלה ולרחמים. 22 ערבים נדונו למאסר עולם, שלושה נתלו על עץ, והנדון למוות היחיד מקרב היהודים נחון.¹⁴³

הלל כהן מאשים בספרו את הציבור היהודי והעיתונות היהודית בארץ שהתעלמו מסבלו של הצד השני. הוא מספר שלאחר שחינקים זכה ביוני 1935 לחנינה מהמלך ושוחזר עם עשרים אסירי המאורעות, ארגן היישוב חגיגות עממיות גדולות ברחובות תל-אביב תוך התעלמות בוטה מהעובדה שחינקים רצח חמישה ערבים. הוא מגזים בניסיון לתאר את הציבור היהודי "רוקד על הדם", ובעיקר הוא מתעלם מההקשר הכולל של פרשת חינקים והקשר שלה לרצף של פרשות שנתפסו ע"י הציבור היהודי כבר ב-1930 כמכלול של עלילות דם בריטיות/ערביות נגד חפים מפשע (חינקים, אורפלי) והתגרות מכוונת נגד היישוב במטרה למוטטו.¹⁴⁴ ואכן בתחילת אביב 1930 המשיכה העיתונות העברית לראות ביישוב היהודי את הקורבן המרכזי על רקע רצף משפטי הטבח שהמשיכו להתנהל באביב-קיץ 1930 ללא הפוגה.

תגובת העיתונות על מסקנות ועדת החקירה ופרסום הספר הלבן

ב-1 באפריל 1930 הודיע עיתון דאר היום לקוראיו שהוא עומד לקבל לקראת חצות את תקציר מסקנות ועדת החקירה, וידפיס באותו יום מהדורה נוספת, מאוחרת, עם עיקר המסקנות.¹⁴⁵ הגיליון המיוחד הכיל מידע ופרשנות שתרמו להגברת המועקה והתסכול ביישוב. הוועדה קבעה שהתפרצות הערבים לא תוכננה מראש ואשמת המופתי לא הוכחה. היא ניקתה את הממשלה מאשמה וראתה בתנועה הציונית, בעליית היהודים ובמדיניות רכישת הקרקעות של התנועה הציונית את הסיבה המרכזית למהומות. דאר היום ציין בכותרתו הראשית ש"המסקנות חותרות תחת יסודות הציונות ומפעלה בארץ-ישראל".¹⁴⁶ במאמר "פסגת האנטי-ציונות", שנדפס באותו גיליון מיוחד ונכתב מאוחר בלילה תחת הרושם הראשון של הדו"ח, ציינה מערכת דאר היום שלא הופתעה ממסקנותיה האנטי-ציוניות של הוועדה, שכן היה צפוי שפקידי משרד המושבות בוועדה לא יחפשו את האשמים האמתיים אלא ינסו להציל את כבוד האדמיניסטרציה. ואכן, הוועדה שאפה לזכות את הפקידים הבריטים. אבל הדו"ח עלה באנטי-ציוניותו על הצפוי. מחברי הדו"ח גילו שנאה עיוורת למפעל הציוני. המאמר סתר את טענת הדו"ח שלא הייתה הכולונה, שכן העדויות בוועדה ובמשפטים הצביעו על יד מכוונת. יתר על כן, הדו"ח חתר תחת זכויות הציונות שנכללו בחוקת היסוד של הארץ. במקום לסייע ליהודים ניכר רצון להגביל את העלייה, את מכירת הקרקעות ואת סמכויות הסוכנות. העיתון ראה בדו"ח ניסיון למחוק את מטרותיו של בלפור שנפטר שבועיים קודם לכן והוספד בעיתונות.¹⁴⁷ גם משה בילינסון גינה בחריפות את דו"ח הוועדה בדבר. במאמר ארוך שנדפס בשני

ארצית ולהפגין אחדות, סדר ומשמעת. כך קבע דבר בכתבה נרחבת שהשכיחה בירושלים ב־23 במאי 1930:

היתה הפגנה אדירה לרצונו המגובש של הישוב במלחמתו נגד גזירת העליה, חזיון מרהיב של אחדות ומשמעת, מופת של סדר ושקט בקרב המוני אלפים. כזו היתה שביתת המחאה שהתקיימה אתמול בירושלים [...] גם רבי האמונה לא פיללו כי העיר המורגלת בפירוד, תגיע לביטוי מחאה מאוחד כל כך [...] רק מי שראה את אשר התחול אתמול בשעת הצהריים ברחוב יפו ובמאה שערים, בעיר העתיקה ובמחנה יהודה, במרכז המסחרי ובשכונת הבוכרים, יכול היה להעריך באיזו מידה נפגע הישוב הישן והחדש יחד מהגזרה המתנקשת בקיומו ובגידולו.¹⁶³

אבל בעוד דבר והארץ הפנו את הזעם הציבורי כלפי הערכים והבריטים וביטאו אותו באמצעות זכות הזעקה, אימץ דאר היום אסטרטגיית שיח אחרת. כך ב־23 במאי 1930 הכריזה הכותרת הראשית שלו: "כל ארץ־ישראל העברית שבתה בעיר ובכפר – אספה בת 6,000 איש בת"א דורשת פטוריה של ההנהלה הצינונית". ראשי העיתון החליטו להמשיך ולתעל את הטרואמה ואת הזעם הציבורי להנהגה הצינונית, להטיל עליה את האשם ולהביא להרחתה ולהחלפתה בהנהגה רוויזיוניסטית. לצורך זה החליט הצוות המוביל באותם ימים בעיתון, אב"א אחימאיר ויהושע השל ייבין, להעביר לקדמת הבמה של העיתון את המשורר אורי צבי גרינברג (אצ"ג).¹⁶⁴

אצ"ג פרסם בין 20 במאי ל־13 ביוני 1930 עשרה פמפלטים שמוקמו בראש העמוד הראשון. החל ב־25 במאי הם נשאו את חתימתו.¹⁶⁵ רובם תקפו בחריפות את ההנהגה הצינונית ואת עיתוניה דבר והארץ, והאשימו אותה בסדרת הטרגדיות שפקדו את היישוב החל בפרעות תרפ"ט ועד פרסום הספר הלבן. אצ"ג חזר על האשמותיהם של ז'בוטינסקי וייבין שהנהגה הצינונית טשטשה וסירסה את האמת בוועדת החקירה, ונתנה לערכים את האפשרות לבנות את בניין הקטרוג על עם ישראל ותקוות חייו המשיחית.¹⁶⁶

מאמרי אצ"ג נכתבו בפתוס מיסטי. הוא הציג עצמו כנביא זעם, היחיד שמצליח לראות את המציאות כמות שהיא ומי שתפקידו לחשוף את מסכת השקרים של ההנהגה הצינונית, לגלות לקהל היהודים את בוגדנותה של ההנהגה. קהל היעד נדרש לא רק לקבל את דפוסי הניתוח שלו אלא גם לפעול על פי עצותיו: להדיח את ההנהגה הצינונית ולהתנגד למדיניותה האנטי־צינונית של הממשלה הבריטית. מטרתו הייתה להפוך את החרדה והטרואמה לזעם ולתעל את הזעם לגל אלים נגד ההנהגה הצינונית והבריטים. מול היהודי הקורבן הוא ניסה ליצור מודל של יהודי אחר, גא וגיבור.¹⁶⁷

תשומת לב מיוחדת הקדיש אצ"ג לעיתונים הארץ ודבר שאותם כינה "עיתוני ההנהגה הפושעת בתל־אביב הכותבים בלשון משוררי חצר גרוועים בעת קטסטרופה".¹⁶⁸ אצ"ג לא האמין לכותרות הזועקות של עיתוני תל־אביב נגד הספר הלבן. הוא טען ש"העיתונות הבוגדת", שגרמה "במלאכת האצבעות" לתהליך פשיטת הרגל של הצינונית, החלה לזעוק, אבל אלה זעקות מזויפות. העיתונאים של עיתוני תל־אביב, עיתונאים קלי עט, כתבו באותה קלות על החלוצים שאיבדו עצמם לדעת ועל נרצחי טבח אב. הם כתבו בזעקה מזויפת, כי לבם מת בקרבם. הם התחילו לכתוב כרוויזיוניסטים, אבל אין להאמין להם.¹⁶⁹

יומיים לאחר פרסום תוצאות המשפט הגיע הזעם הציבורי בארץ לשיא כאשר שר המושבות בממשלת הלייבור, לורד פספילד (סידני ווב), פרסם את הספר הלבן לארץ ישראל כהמשך ישיר וכתוצאה ממסקנות ועדת שאו. שלושת עיתוני הבוקר הודיעו ב־18 במאי 1930 על פרסום הספר הלבן בעמודיהם הראשיים באותיות של קידוש לבנה. הכותרת של דאר היום הכריזה: "הפסקת העליה היהודית לארץ־ישראל, לונדון מעכבת את הסרטיפיקטים שאושרו כבר עי ממשלת א"י עד גמר חקירת סימפסון – נפש הצינונית – פרס לפורעים". העיתון המשיך: "עוד בטרם נגמרו משפטי המאורעות, עוד בטרם הספיקו להעיד כל האלמנות והיתומים [...] והנה באים כבר הפורעים על שכרם". ובמאמר המערכת נכתב: "הקיץ הקץ! זו היא הקטסטרופה בכל מוראותיה. אל יעיז עוד מי לבוא להשלותינו בהבטחות כזב".¹⁵⁶ גם הזעקה מעל דפי דבר הייתה חזקה ומהדהדת. מאמר המערכת קבע ש"בנפש תקותינו, בבבת עיננו נזרק הכידון. תאותם של פורעי חברון ומסיתי ירושלים – ניתנה להם". מעשי הממשל אופיינו בדו־פרצופיות, וליתר דיוק בריבוי פרצופיות. הממשל הפך את המנדט למשחק רמייה, שבו זרוע אחת מאשרת סרטיפיקטים והשנייה מבטלת אותם. אבל "העם הנרדף והמרומה יתקומם ויקרע את הגזרה".¹⁵⁷

למחרת גברה המחאה. דאר היום הציב בראש העמוד הראשון כותרת ענק: "המחאה נגד הפסקת העליה הקיפה את הישוב בארץ ואת היהדות בגולה". במאמר המערכת נאמר שעכשיו הקלפים גלויים. אי אפשר להוליך עוד שולל את העם.¹⁵⁸ גם עיתון הארץ הצטרף לזעקים. כותרת העיתון ב־20 במאי 1930 הכריזה: "זעקת היהדות העולמית נגד גזרות העלייה".¹⁵⁹ למחרת הכריז הארץ: "הפסקת העלייה – מכה כלכלית קשה ועלכון פוליטי לכל היהדות". תת־הכותרת כללה גם היא משפטים טעונים רגשית שהביעו מחאה וזעם: "כל הישוב לשדרותיו ולקיבוציו דורש: עליה! עליה!".¹⁶⁰ היישוב החל להתארגן לשביתה כללית שהתקיימה ביום חמישי, 22 במאי 1930. באותו יום הודיע דבר בכותרת ענק: "פתחו את שערי הארץ! – יקרא היום הישוב המאוחד כולו בשביתתו".¹⁶¹ מאמר המערכת של העיתון קבע שברור ללא ספק שהממשלה קיבלה את כל הטענות הכוזבות של ההסתה הערבית והיא רואה את תפקידה העיקרי בשמירת ענייני העדה הערבית. מסקנות ועדת החקירה, מסקנות שקר המבטיחות שלטון לעדה הערבית בארץ הנשלטת בידי פאודלים ומופתים, תהיינה לקו המכוון של הפוליטיקה הבריטית הנוטשת את הצהרת בלפור. הפוליטיקה הזאת דנה אותנו למצב של מיעוט קטן בארץ לעולם ועד. ממשלת בריטניה כרתה ברית עם העריצים הערבים לשמירת שלטונה ושלטונם על חשבון המוני היהודים בגולה והמוני הערבים בארץ.¹⁶²

השביתה ב־22 במאי 1930 עברה בהצלחה. הארץ תיאר את השביתה ככותרת ענק שעוצבה בנוסח דאר היום: "160,000 יהודים הפגינו אתמול כאיש אחד את אחדותם – זעקה אחת מרוחמה עד מטולה: פתחו את שערי הארץ!". גם הכותרת הראשית של דבר הייתה בעלת עוצמה: "זעקת המחאה פרצה מלב הישוב כולו מקצה עד קצה". העיתונים הדגישו שלצד הצעקה שביטאה את הזעם והייאוש של היישוב שפרצו עתה כמלוא עוצמתם, הצליח היישוב לקיים שביתה

העיתון. בעקבות פסק הדין הייתה הפסקה בת שבועיים בהופעת הפרסומים הרוויזיוניסטיים, עד 27 ביוני 1930, אז הוסר צו סגירת העיתון ודאר היום חזר להופיע במתכונתו הקודמת.¹⁷⁵ נראה שהשלטון הבריטי התרצה והתיר לעיתון להמשיך להופיע רק לאחר שהקבוצה הרדיקלית בראשות יבין, אב"א אחימאיר ואצ"ג לצד אליהו בן-חורין הוחלפה במערכת מתונה יותר בראשותו של וולפגנג פון וייזל.¹⁷⁶ שינוי מערכתי זה הביא להחלשת מה בטון ההתקפה של דאר היום על ההנהלה הציונית ועיתוני תל-אביב, אבל פון וייזל הקפיד כמו קודמיו להמשיך ולהעמיד בקדמת הבמה של העיתון את הטיפול בפצע המדמם של פרעות תרפ"ט.

סיכום: שנה לפרעות תרפ"ט – עיתונות, טראומה וזיכרון

במלאת שנה לאירועי 1929 דיווחה העיתונות על הודעת הממשל הבריטי האוסרת אזכרות פומביות לחללי תרפ"ט. דאר היום סיפר לקוראיו ב-8 באוגוסט 1930 שהממשל הבריטי אינו מאפשר ליהודים להתאבל על קדושיהם ב"ביתם הלאומי". לרגל יום האבל הגישה הממשלה "תשורה חדשה": איסור על עריכת אזכרות פומביות לקדושי אב ועל נשיאת נאומים, אך התירה לערוך אזכרות בבית כנסת. עם זאת אסרה על פרסומם במודעות, כלומר על הזמנת הצבור לבתי התפילה לכבד את זכר קדושי. אפילו בארץ הצארים לא גזלו מהיהודים את הזכות להזמין את הציבור להתאבל על קדושי.¹⁷⁷

דבר התעלם מהאיסור והציב ב-11 באוגוסט 1930 בראש עמודו הראשון כותרת גדולה במסגרת שחורה: "זיכור ישראל את בניו ובנותיו הטהורים והאמיצים שנפלו חללים בהתנכלות הדמים לשיבת ציון בימים י"ז-כ"ד אב תרפ"ט". דוד זכאי כתב במדורו "קצרות" באותו גיליון: "נשימתנו אשר נפסקה אז לא שבה עוד אלינו, ולחץ אלפי האטמוספרות שירד עלינו אז, עודנו מוסיף ולוחץ בכל כובדו."¹⁷⁸ מאמר המערכת התייחס גם הוא לאיסור אזכרות פומביות וראה בכך מאבק על הזיכרון: "בידיהם לגזור על האזכרה, בידינו לשמור אל זכרונו לכל יפגם. עם זכרון אנחנו, נפשנו בזכרונו, חיינו בזכרונו [...] זיכרונו הוא שעמד לנו בגלי השמד והכליה אשר הציפנו. זכרונו עזר לנו לראות את יסורינו לא בעיני התקיפים-התוקפים, המרצחים-המנצחים, המבעירים והמעלילים. משראינו אותם בעינינו אנו [...] נמצא לנו הכוח העילאי לשאת את יסורינו מבלי להכנע, מבלי להתכחש [...] אל יהא חלקנו עם אותם חלושי הזכרון". מסקנתו של העיתון הייתה שיש למנוע את טשטוש הזיכרון ולהילחם על שימורו באמצעות מפעלי שיקום ובנייה.¹⁷⁹

הכותרת הראשית של דבר התמודדה עם השאלה כיצד יש לזכור את אירועי 1929. דבר רצה לזכור אותו כאירוע מקודש שבו הקריבו גיבורים את עצמם למען קידוש המאבק הלאומי לשיבת ציון. אירועי תרפ"ט נתפסו כקשר ערבי-בריטי שהיהודים קורבנו. אמנם הרוויזיוניסטים והוועד להגנת הכותל ביצעו פעולות פרובוקטיביות סביב הכותל במהלך אוגוסט 1929, אולם פעולות אלה לא היו הסיבה לפרוץ הטבח, אלא רק תירוץ להצדקת טבח שתוכנן בקור רוח זמן

דבר הגיב על מאמרי אצ"ג במאמר מערכת פרי עטו של משה בלינסון בסוף מאי 1930: "איך לך מחזה מעציב יותר מבחינה פוליטית ואנושית מאשר המפלגה הרביזיוניסטית ועיתונה הירושלמי. במקום לחפש דרך לאיחוד, שקועים עסקני המפלגה הזאת וסופרי העיתון הזה בדאגה אחת: להוריד את הוועד הלאומי ואת ההנהלה הציונית, להחליש ולפורר את הסתדרות העובדים. ואין לך דיבה ועלילה, גידוף ושקר אשר לא ישתמשו בהם למטרה זו. להרוס את כל גרעיני הליכוד בישוב ובאומה, למען אשר עסקני המפלגה הזאת, מחוסרי האחריות, למען אשר סופרי העיתון הזה, מחוסרי ההבנה, יוכלו להשתלט על פני המבוכה הגדולה". למענתו אין לאנשי דאר היום שמץ בושה, אף שבבעקבות פרעות 1929 התנפצה לרסיסים תפיסתם המדינית שהתבססה על אמון עיוור במדינה בעלת המנדט:

מעולם לא רצו לראות שהגורם המרכזי בתסבוכת המדינית שלנו הוא בכוח הממשי של הישוב העברי בארץ. מעולם לא העריכו את ההישגים הממשיים של האומה העובדת בארץ. כל התאמצותינו להוסיף ולהרחיב השגים אילו, להגדיל את הישוב בעוד מספר עובדים, להגדיל את רכושו הקרקעי בעוד מספר דונמים, שמו לקלס. הם נלחמו נגד כל ניסיון להרחיב את יסודות המפעל, הם הרעילו עי תורותיהם ומעשיהם את אורת הבנין שלנו, מתוך שנאה עיוורת למעמד הפועלים – הוא אכן הפינה של הבנין המדיני והישוב שלנו – הכריזו מלחמת קודש על אירגונו, וגם עכשיו, ברגעים המכריעים האילו, הם משסים אח באח.¹⁷⁰

סערת הרוחות שחולל דאר היום הביאה שוב לסגירת העיתון ללא הגבלת זמן.¹⁷¹ הסיבה לסגירה לא פורטה, אבל העורך האחראי אליהו בן-חורין טען שעמדתו העקשנית של העיתון לחשוף את המסווה מעל פני הממשל הבריטי וההנהלה הציונית, היא הסיבה לסגירתו. עורכי העיתון סירבו לדרישת הממשלה להנמיך את הטון ולהימנע מהלהטת יצרים כל עוד העם הציוני שותת דם.¹⁷² נראה שדאר היום הואשם בידי השלטונות בניהול מסע הסתה נגד הבריטים, הערבים וההנהלה הציונית. אבל בשם עקרון ה"איוון" סגרה הממשלה גם את העיתונים הערבים פלסטין ואל-ג'אמעא באותה אשמה.¹⁷³

דווקא דבר, שדאר היום ניהל נגדו מסע הסתה, נחלץ לעזרתו, וציין במאמר מערכת שהוא מסכים למסקנת ועדת שאו שקבעה שיש לפעול כנגד עיתונים המעוררים שנאה והסתה. אולם לצורך זה היו השלטונות הבריטיים בארץ צריכים לחוקק חוק שיגדיר מהי הסתה ולקבוע את העונשים עליה. בפועל הפקידות המקומית לא עשתה זאת והעדיפה להוציא צווים אדמיניסטרטיביים שרירותיים ולסגור עיתונים ללא כל בדיקה עניינית. עובדה זו מאפשרת למסיתים האמתיים, לדברי דבר, להמשיך לזרוע שנאה ולהטיף לרצח בלא להיענש.¹⁷⁴

דאר היום החל להופיע תחת כותרים אחרים במשך כמה ימים (ירושלים, הישוב, השלום), אולם נראה שהשלטונות החליטו לסגור את העיתון סופית. ב-15 ביוני 1930 הוגש כתב אישום נגד זלמן וייט, הנציג הבכיר של חברת הסולל ובעל הדפוס. הוא הואשם בפגיעה בסעיף 138 של חוק העונשין העות'מאני. פסק הדין שנגזר באותו יום קבע שהאגף העברי של דפוס הסולל ייסגר לשלושה ימים, ובעל הדפוס ישלם קנס בגובה שלושים לא"י וערבות שלא ידפיס יותר פרסומים שנכתבו בידי עורכי דאר היום כל עוד תקף צו סגירת

רב מראש.¹⁸⁰ עם זאת דבר לא ראה באירועים אלה פוגרום ממש או מעשה טבח באוכלוסייה מבוהלת וחלושה וחסרת הגנה, כי רוב היישובים בארץ התגוננו והדפו בהצלחה את התקפות הערבים ללא עזרה בריטית. היהודי החדש הגן על עצמו. מי שסבל מהפוגרום היה בדרך כלל היהודי הישן, תושב הגטאות של חברון וצפת. שם נטבחו כצאן לטבח יהודים, והעיתון טען שאין להסתיר טבח זה. הוא סיקר בהרחבה את משפטי הרצח ואת המאבק לחשיפת האמת בוועדת שאו. את הטבח הזה יש לשמר בזיכרון הקולקטיבי, ולגנות ולהעניש את האחראים לו, ערבים ובריטים. דבר שלל את טענת דאר היום כאילו קיים ניסיון הסתרה וטשטוש הטבח מצד היהודים. לניסיון כזה אחראים הבריטים והערבים, והעיתון טען שהוא נאבק בו, אם כי הוא סירב ליפול למלכודת המלודרמה והסגנון הסנסציוני. דבר גם שלל הטלת אחריות חלקית לטבח בידי דאר היום על ההנהגה היהודית. שמואל יבנאלי קבע בגליון הזיכרון שהלקח מאירועי תרפ"ט ומהיחס המחפיר של השלטונות לאירועים הוא שאין בידנינו לפעול כאו ורק כאן אבל יש להגן על החיים. יש להמשיך במפעל ההגנה העצמית, ובמקביל בבניין ההתיישבות ובבניין הארץ.¹⁸¹

צמצום ממדי הפוגרום למרחבים מוגדרים והגדרת אירועי תרפ"ט כקרב הרואי שסופו ניצחון, אפשרו פוליטיזציה של הטרואומה ותיעול אנרגיות המצוקה של היישוב לאנרגיות יצירתיות של צמיחה. זיכרון תרפ"ט כזיכרון קורבני מקודש וכמי שמשמר את המיתוס של "עם לבדר ישכון" הפך בדבר למקור כוח ולמקור של לגיטימציה למפעל צמיחה והתחזקות צבאית ואזרחית.

גישתו של דאר היום לשאלת זיכרון אירועי תרפ"ט הייתה שונה. לא היה זה אירוע מרומם וקדוש, אירוע ספיריטואלי נשגב של קידוש השם אלא להפך, אירוע משפיל ומבייש. הפוגרום הועתק מרוסיה על כל "הלכתו, משפטיו וחוקותיו". באירוע זה של השפלה אנושית ולאומית, של ביזוי המתים והחיים, אשמים הממשל הבריטי והפורעים הערבים ומנהיגיהם, אבל גם ההנהגה היהודית שהפקירה את אנשיה ולא הגנה עליהם.

עורך דאר היום, ד"ר וולפגנג פון וייזל, כתב את עיקרי הדברים במאמר לציון יום השנה לטבח בחברון. פון וייזל ציין שרבים מתושבי הארץ עדיין נוטים להכחיש שהתרחש פוגרום, "שכן פוגרום – זה היה ברוסיה, בעוד שאנו חיים בארץ ישראל. פוגרום – זה שטבחו יהודים שלא יכלו להגן על עצמם, אבל אנחנו בארץ, היה לנו הכח להרוף את המתנפלים מישובינו החשובים ביותר כלי עזרת הצבא. פוגרום – זה דבר שעבר זמנו, בעוד שאנו אנשים מודרניים". למרות ההכחשה, לא התרחשו בארץ מהומות אלא פוגרום, ויהודי הארץ התנהלו במהלכו כפי שהתנהלו יהודי אוקראינה בזמנו: חסרי משמעת, חסרי כוח החלטה, ונעדרי כישרון ברגע המכריע בחייהם.¹⁸² גם ניהול הפוגרום בארץ, טען פון וייזל, דמה לרוסיה. ההתקפה נערכה בחג דתי, בשעה שהמאמינים יצאו מהכנסייה ברוסיה, ומהמסגד בארץ-ישראל. ברוסיה מישוהו צעק שהיהודים תוקפים את הכנסייה ואחר כך באה הקריאה להרוג את היהודים, ובירושלים צעקו שהיהודים תקפו את מסגד אליאקצא ובעקבות זאת החלו קריאות לטבוח בהם. בעקבות הקריאות ניתן האות, נורתה ירייה באוויר וההמון התנפל על בתי

דאר היום – זיכור הפוגרום – פון וייזל, 12.8.1930.

היהודים והחל לבזוז, לאנוס ולרצוח. הדמיון, על פי פון וייזל, כה מדהים עד שנראה שלערכים היו יועצים רוסיים. הוא סבר אף שסוכנים קומוניסטים, אנשי הקומוניסטרן, הם שהדריכו את אנשי המופתי.¹⁸³ אבל הדמיון בין הפוגרום הרוסי לארץ-ישראל, טען פון וייזל, לא נגמר כאן. גם תגובת השלטונות בשני המקרים הייתה דומה. ערב הפוגרום ריכזו השלטונות הרוסים את כוחות הצבא והמשטרה ואסרו עליהם להתערב ביומים הראשונים לפוגרום. רק ביום השלישי היה הצבא יורה, הפוגרום היה נפסק והפורעים היו הולכים הביתה ללא מאסרים. במקביל ערכו חיפושים בבתי היהודים, פרקו אותם מנשקם ואסרו את המתנגדים. כך ברוסיה וכך גם בארץ-ישראל. ואחרי כן מונו ועדות חקירה שלא מצאו מאומה. גם תגובת היהודים לאחר הפוגרום ברוסיה ובארץ הייתה דומה. הם מחו, ערכו אספות אבל ואזכרות, ואספו סכומי כסף עצומים שבסופו של דבר הגיע לידי פקידים ופוליטיקאים במקום לעזרה ממשית לקורבנות. דימיון נוסף אפשר למצוא בכך שלאחר הפוגרום ברוסיה ביקשו כמה מיהודי מוסקבה חנינה למבצעי הפוגרום כדי למצוא חן בעיני השלטונות. גם בארץ ישראל הגישו יהודים בקשות חנינה דומות. פון וייזל חש טראומה מעורבת בכושה עמוקה וככעס עצום על כך ש-133 הקורבנות הופקרו לא רק בידי הבריטים לידי הפורעים הערבים, אלא גם בידי אחיהם היהודים. תחושת בגידה זו הודגשה

יכולים לברוח. כי כך הוא טבעם הם – לעמוד לפני שער הבית, כמו שטבעם של אחרים [...] להתחבא מאחורי השער.¹⁸⁷

מאורעות תרפ"ט היו פוגרום מביש וכתם שחור בתולדות הציונות, אבל היו נקודות אור של גבורה יהודית. אחת מנקודות האור הללו הייתה של פון וייזל עצמו, שכעיתונאי לא הסתתר בבית ויצא לסקר את המאורעות. עדות לכך השתמרה בדמות גיליון דאר היום מ-23 באוגוסט 1929 מוכתם בדמו של פון וייזל שנמצא בכיס מקטורנו והוצב ביום השנה לפרעות תרפ"ט בראש העמוד הראשון של העיתון כמרכיב זיכרון וכסימן אנטי־דפיטיסיטי. מנקודת מבט סמיוטית העיתון הטבול בדמו של העיתונאי חיבר את המסמן והמסומן למכלול שבו שוב אי אפשר להפריד בין רפרזנטציה למערכי הסימנים המייצגים מציאות ולמציאות עצמה.¹⁸⁸

למרות יסוד הגבורה, ראו אנשי דאר היום בטבח תרפ"ט פוגרום מחפיר ומשפיל ובתושבי ארץ ישראל קורבנות שנבגדו הן בידי הבריטים הן בידי ההנהגה היהודית. רוב תושבי הארץ הוצגו בעיתון כיהודים גלותיים חסרי עמוד שדרה בלי להבחין בין אנשי היישוב הישן לזה החדש, בין תושבי הערים העתיקות לאנשי המושבות והקיבוצים. גישה זו חיזקה והקצינה את תחושת ההשפלה, את הכאב העמוק ואת הטרואמה שאותה דאג העיתון לחזק בתיאורים המפורטים של מעשי הזוועה. מנגד, כמו דבר הוא הציע לבצע פוליטיזציה של הטרואמה. פוליטיזציה זו לא התבטאה בבניית ישובים ובייבוש ביצות, אלא קודם כול בתיעול האנרגיות של הייאוש והמצוקה ובהפיכתן לאנרגיות של מחאה. דאר היום הציע להפוך את הטרואמה לאמצעי לגיוס המונים ולהוצאתם לרחובות. המטרה הייתה להפוך את הטרואמה לזעם עממי ולתעל את הזעם למטרות פוליטיות כדי להפעילו נגד ההנהגה הציונית ונגד השלטון הבריטי. תנועת בית"ר הייתה אחת המרוויחות הגדולות מתרגום הטרואמה לפעילות פוליטית ענפה של בני הנוער לאחר מאורעות 1929. לצורך זה פיתח דאר היום את מדור הספורט והנוער בעיתון שנועד לצעירי בית"ר ובו הציע להשתמש בספורט כאמצעי ארגון ותיעול כעסים ומצוקות.¹⁸⁹ לצדה נוסדו תנועות רוויזיוניסטיות נוספות שפעלו באופן אינטנסיבי ברחוב, ובעיקר "ברית הבריונים" בהנהגת אב"א אחימאיר, ייבין ואצ"ג. תנועה זו הפגינה באוקטובר 1930 נגד סגן שר המושבות הבריטי דומונד שילדס בתל אביב,¹⁹⁰ והמשיכה לפעול נגד יהודים במסע הבחירות לאספת הנבחרים שבו זכו הרוויזיוניסטים לניצחון מרשים.¹⁹¹

עובדה זו עוררה דאגה בקרב חוגים המקורבים להנהלה הציונית, שהחלו להפעיל לחץ על המו"לים של דאר היום, זלמן וייט ואיתמר בן-אב"י, לסיים את החוזה עם הרוויזיוניסטים. החוזה נחתם בין ד'בוטינסקי לאיתמר בן-אב"י בדצמבר 1928 לשנתיים ותוקפו פג למעשה בדצמבר 1930. הלחצים נשאו פרי ובסוף פברואר 1931 הצליח איתמר בן-אב"י לסלק בכוח את הרוויזיוניסטים ממערכת דאר היום ולהחזיר לידיה בפועל את השליטה על העיתון.¹⁹² הרוויזיוניסטים מצאו עצמם אחרי למעלה משנתיים ללא עיתון יומי, ורק לאחר חודש הצליחו להוציא עיתון יומי חדש בשם העם ולהמשיך לנהל באמצעותו ולאחר מכן באמצעות ממשיתו, חזית העם, את המאבק להסרת מה שנתפס בעיניהם כחרפת תרפ"ט.

במאמר שני שלו שהתפרסם גם הוא לציון שנה לטבח תרפ"ט ובו סיפר על נסיבות פציעתו ביום הראשון למאורעות,¹⁸⁴ סיפור שאת עיקריו סיפר כבר במהלך עדותו בוועדת שאו.¹⁸⁵ באותו יום יצא פון וייזל למלא את שליחותו העיתונאית ככתב העיתון הברלינאי החשוב *Vossische Zeitung* ודאר היום הירושלמי. הוא סיפר כיצד ניסה להיכנס ללב העיר העתיקה אך השוטרים ליד שער יפו לא התירו לו לעבור, והוא נאלץ להתבונן חסר אונים ברצח בדם קר של נהג יהודי בידי המון ערבי במקלות וסכינים, מבלי שהשוטרים הבריטים בהנהגת סגן מפקד מחוז ירושלים נקפו אצבע. לאחר ששמע שההמון רוצה לפרוץ לשכונת תלפיות, יצא להזהיר את תושביה. בדרכו, ברחוב יפו ליד גן העיר, בלב לבה של העיר היהודית, באזור שנחשב לבטוח ביותר בעיר, הוא ראה להפתעתו קבוצה של כמאה ערבים תושבי הכפר ליפתא שצעדו בליווי שוטרים בריטים וערבים לעבר כפרם. נראה שהקבוצה פחדה לעבור לבדה באזור יהודי וביקשה ליווי משטרת. יהודי מערב העיר ירושלים לא התנהגו כיהודים ארץ-ישראלים גאים החיים בכטחה בארצם, אלא כיהודים גלותיים מפוחדים בדומה לאחיהם במזרח אירופה. למראה קבוצת הערבים הקטנה שעברה ברחוב יפו אחזה חרדה באלפי תושבי העיר. הם מיהרו לסגור במהירות את חנויותיהם ועסקיהם והסתגרו מאחורי השערים הכבדים של בתיהם. פון וייזל עמד ברח' יפו ליד אחד הבתים והתבונן אחוז בושה באלפי היהודים הנמלטים מפני קבוצה קטנה של ערבים. הייתה זו הוכחה לרבריו שאלה שנמלטו והסתגרו מאחורי סוגר ובריה נשאו בדמם את מורשת הפוגרום הרוסי. באווירה הזאת של קבוצת הערבים המתקרבת עם אלות וסכינים מתנופפים באוויר והיהודים נמלטים על נפשם, קם חלוץ צעיר אחד בסמוך לפון וייזל ובדמעות של רוגז התייצב בקצה המדרכה, הביט במשטמה ביהודים שהסתתרו מאחורי השער הנעול וצעק: "פחדנים, פחדנים! אתם בורחים מפני הערבים! יהרגו אותי, אבל אני אשאר כאן!". פון וייזל החליט להישאר לצדו: "הרגשתי בנער הזה את רוחו של נחמיה. הוא הוציא מפיו את המילים [...] שהיו צריכות לשמש סיסמא נאצלה לאבירים אצילי הרוח ביותר: 'איש כמוני יברח?'. חמישה או שישה יהודים עמדו על ידו, אחד צילם, האחרים חכו בשקט, הערבים התקרבו".¹⁸⁶ פון וייזל סיפר שכעבור רגע החל טבח פראי. דם יהודי צבע את אבניו של רחוב יפו. קשה היה לו לתאר את שהתרחש שכן הכול התפתח במהירות הברק. הוא מצא עצמו נאבק עם כמה ערבים, מכה ומוכה, ולבסוף נדקר בכתפו. קודם שפונה להדסה, לאחר שאיבד דם רב, הביט סביבו. לידו היה מוטל מת על המדרכה החלוץ הצעיר שסירב להתפנות, גולגלתו מרוצצת במכת אלה. תגובתו הראשונית של פון וייזל הייתה תגובה של זעם על היהודים שהסתתרו בבתייהם והפקירו את הנער לצד הערצה לנער שהתמרד:

החלוץ הצעיר חזר לנגד עיני על דבריו הנשגבים של האדם הזה [...] ועכשיו הוא מוטל כשגולגלתו מנופצת על המרצפת, משום שחבריו לא היו בני אדם כמוהו, והם מיהרו לברוח. ודאי שהאנשים האלה היו חכמים מאוד. החלוץ הצעיר היה בוודאי טיפש גדול, שלא עשה כמעשיהם [...] אבל טפשותו חביבה עלי מחוכמתם של אחרים, ממש כמו שערכי ליפתא עוררו בי יותר כבוד מן היהודים שהתחבאו מאחורי השער. אבל יש אנשים בעם היהודי שאינם

הרביזיוניסטים", קשר, 24 (1998), עמ' 68-75; הנ"ל, "בין סנסציה ופוליטיקה: העיתון דאר היום ומאורעות 1929", שם, 14 (2006), עמ' 105-114 (להלן: אלידע, "בין סנסציה ופוליטיקה"); מ' גראור, עיתונות ומפלגה: קשרי הגומלין בין המפלגה הרביזיוניסטית לעיתונות, תל-אביב 2002, עמ' 30-65 (להלן: גראור, עיתונות ומפלגה).

13 "לאחר הטבח – פוגרום מוסרי", דבר, 8.9.1929; ש' יבניאלי, "ליום הזיכרון", שם, 11.8.1930.

14 הלל כהן מזכיר בספרו את "נורקה" כמי שהיה ידיד קרוב של המלחין עמנואל הרוסי שאף קרא לבנו הבכור על שמו, ראו כהן, תרפ"ט, עמ' 79.

15 ראו צילומי המתים, דאר היום, 8.9.1929-10.9.1929.

16 "לאחר סתימת הפה", שם, 22.9.1929.

17 "ה' יבין, 'לטשטש לא נרשה!', שם, 26.9.1929.

18 כדי לדרוש על מעשי העינויים הקשים שעברו קורבנות הטבח נאלצה העיתונות העברית להיעזר במקורות זרים. ראו לדוגמה תרגום כתבה מתוך עיתון הז'ורנל (*Le journal*) הפריסאי: אדוארד הלואיי, "התקפה שנכשלה", דאר היום, 6.11.1929.

19 מה מודיעה הממשלה על בדיקת גופותיהם של קדושי חברון", דאר היום, 22.9.1929.

20 "התעללות בחברון המנותחת", שם, 23.9.1929.

21 "דבר היום: תעודה ממלכתית", דבר, 24.9.1929.

22 "המשטרה עושה את המשפט פלסטר", שם, 17.9.1929.

23 על ראשית חקירת רצח משפחת מקלף ראו, "חקירת חוקרי משפחת מקלף במוצא", דאר היום, 22.9.1929; "חקירת רוצחי משפחת מקלף", דבר, 22.9.1929.

24 ידיעה, דאר היום, 25.9.1929; "הרוצחים נידונו למוות", שם, 20.10.1929.

25 "הנאשם ברצח האחים רייזמן שוחרר", שם, 1.10.1929.

26 "החקירה ברצח קדושי חברון-אליהו פלאצ'י ז"ל", שם, 2.10.1929.

27 על משפט השייח' טאלב מראקה ראו לדוגמה, "חקירת הטבח בחברון: חקירת הנאשם שייך טאלב מרקה", דבר, 26.9.1919; "חקירה נוספת של ראש פורעי חברון", דאר היום, 4.10.1929. ראו גם דיווח נרחב בדאר היום בתאריכים 21-14 באוקטובר 1929.

28 "המשך משפטו של טאלב מרקה, 21 לאוקטובר", דבר, 28.10.1929.

29 "פסק הדין במשפט שייך טאלב מראקה", דאר היום, 25.10.1929.

30 "המשך משפטם של רוצחי צפת", דבר, 10.10.1929. המשפט נמשך עשרה ימים. ראו פרסום פסק הדין, "רוצחי ממאן נידונו למיתה", שם, 20.10.1929.

31 "פסק דין במשפט לולו פרג'ון", שם, 22.10.1929.

32 "משפט המציתים בצפת", שם, 23.10.1929, 24.10.1929.

33 "לאחר הטבח – פוגרום מוסרי", שם, 8.9.1929.

34 "32 מאסירי חיפה שוחררו", דאר היום, 26.9.1929.

35 "הזכאים שזוכו", שם, 26.9.1929.

36 "שוחררו האסירים של נווה שאנן", שם, 26.11.1929.

37 "יהודי נידון לארבע שנות מאסר עם עבודת פרך", שם, 4.10.1929.

38 "משפטו של יוסף קראנץ", דבר, 3.10.1929; "פסק דינו של קראנץ – לכף הזכות", שם, 8.10.1929; "קראנץ יצא זכאי", שם, 7.10.1929.

39 "משפטו של יצחק עבאדיש", דאר היום, 23.10.1929, 25.10.1929, 27.10.1929; "משפט יצחק אואדיס", דבר, 23.10.1929. הכיתוב בדבר היה שונה. העיתון הציג פרופיל של סוחר דגים ספרדי מכובד, בן חמישים, יליד הארץ, גר בנווה שלום בין ערבים, לבוש תמיד תרבוש ומדבר ערבית, ומעורב עם הערבים ורבים מידידי בין נכבדי יפו הערבים.

40 "משפטו של יוסף אורפלי", דבר, 13.11.1929.

41 "יוסף אורפלי או שוטרם בריטים", שם, 17.11.1929, ראו גם שם, 20.11.1929.

42 "יוסף אורפלי נידון למוות", שם, 21.11.1929.

43 "יוסף מזרחי אורפלי נידון למוות", דאר היום, 21.11.1929.

44 "פסק הדין של אורפלי בוטל", שם, 26.1.1930.

45 "דבר היום – נוכח המזימות", שם, 18.8.1930.

למעשה האסטרטגיה שהציע דאר היום בשנת 1930, העמקת הטרואמה באמצעות הבלטת סיפורי הטבח של מאורעות 1929, ותיעול הטרואמה והפיכתה לזעם ולאלימות פוליטית במרחב הציבורי, תלך ותרחב בזירה הפנים יהודית, כאשר תנועת העבודה תאמץ בהדרגה גם היא אסטרטגיה זו. החל ב-1931 היה גידול דרמטי במספר ההתנגשויות הפוליטיות האלימות במרחב הציבורי הארץ-ישראלי בין אנשי ימין רוויזיוניסטי לאנשי תנועת העבודה, התנגשויות שילכו ויחריפו בשנים הבאות ויגיעו לשיא בשנים 1933-1934.

הערות

1 על הקשר שבין טראומה לתקשורת ראו: E.A. Kaplan, *Trauma Culture: The Politics of Terror and Loss in Media and Literature*, New Jersey 2005; A. Rothe, *Popular Trauma Culture: Selling the Pain of Others in the Mass Media*, New Jersey 2011; L. Boltanski, *Distant Suffering, Morality, Media and Politics*, Cambridge 1999.

2 נ' גוברין, "בעיר ההריגה בדורה ולדורות", בתוך: הנ"ל, קריאת הדורות: ספרות עברית במעגליה, כרך ג, ירושלים 2008, עמ' 185-195.

3 ע' אלידע, "עיונותם תקשורתיים בין ילידים למהגרים בחברה הארץ-ישראלית, 1904-1931", קשר, 49 (2017), עמ' 35-38.

4 "דם בירושלים", הפועל הצעיר, הוצאה מיוחדת, גליון מס' 26, 12.4.1920.

5 עזמות וישעיהו קרניאל, "מבעד למסוה: שעורים בהיסתכלות", דאר היום, 22.10.1920. כמה שנים מאוחר יותר הכתיר מרדכי בן-הלל הכהן את אחד מפרקי ספרו אתחלתא, העוסק בראשית הכיבוש הבריטי, בכותרת "הפוגרום הראשון בירושלים". המחבר מציין שעם תחילת הכיבוש ניסו הבריטים להבהיר שאין קשר בין ההבטחות של הצהרת בלפור להתנהגותם כלפי היהודים. ההוכחה הייתה פוגרום "כהלכתו, וככל משפטו וחוקותיו". מ' בן הלל הכהן, אתחלתא, כרך א, תל-אביב תרצ"א. ראו גם באתר בן-יהודה.

6 "הפרעות ביפו", הארץ, 3.5.1921.

7 "אהרונוביץ", על הפרעות ביפו, הפועל הצעיר, גיליון מס' 26, 6.5.1921.

8 ראו דוגמה לצנזורה בגליונות דאר היום מ-8.5.1921-9.5.1921. ישעיהו קרניאל כינה את הצנזורה "גברת אנסטזיה" וטען שהיא נוהגת מנהג איפה ואיפה בעיתונות העברית והערבית: עזמות, "מבעד למסוה: שעורים בהיסתכלות", דאר היום, 15.5.1921.

9 ב-2 בנובמבר 1921 פרץ גל שלישי קצר והרסני פחות של אלימות. הפעם לא הופעלה הצנזורה והעיתונות הציגה את האלימות ללא כחל וסרק, אם כי נמנעה מלהשתמש במושג "פוגרום". ראו: "על המאורעות בירושלים – שוב", הארץ, 4.11.1921; "מאורעות ב' בנובמבר בירושלים", דאר היום, 4.11.1921. הארץ סיקר את משפטה של קבוצת יהודים שהתגוננה מפני הערבים והורשעה בפגיעה בערבים. העיתון הוציא מהדורה מיוחדת ובה התקפה בוטה על הממשל הבריטי: "על תוצאות המשפט", הארץ, 27.11.1921.

10 ה' כהן, תרפ"ט: שנת אפס בסכסוך היהודי-ערבי, ירושלים 2013 (להלן: כהן, תרפ"ט). ראו ביקורת על ספר זה: ב' מוריס, "ביקורת ספר: תרפ"ט: שנת האפס בסכסוך היהודי ערבי", מידה, 22.11.2013. על מאורעות תרפ"ט ראו: י' לנג, "מאורעות תרפ"ט: הפרעות, פרעות או מרד", קתדרה, 47 (מארס 1988), עמ' 134-162.

11 ב' מוריס, שם.

12 על הארץ בסוף שנות העשרים ראו: ע' אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי: הארץ 1918-1937", קשר, 29 (2001), עמ' 56-65 (להלן: אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי"). על דבר ראו: מ' נאור, ראשית דבר: עשרים וחמש השנים הראשונות, בני ברק 2015, עמ' 67-74. על דאר היום הרוויזיוניסטי ראו: ע' אלידע, "מעיתון מסחרי מצליח לעיתון מפלגתי: העברת דאר היום לידי

- 46 "ביום בוא הועדה", שם, 24.10.1929.
- 47 דבר כתב שוועדת החקירה העבוד בתנאים לא קלים שהרי הארץ עדיין לא שקטה, וחיי היום-יום ספוגים התרגזות והתרגשות, שגאה והסתה. כל גיליון עיתון מביא ידיעות על התפרצויות חדשות, שמועות שאינן פוסקות על התכונות עסקנים ערבים למאורעות דמים חדשים, אולי אלימים יותר. הערבים ישתמשו בהפחדת הוועדה כדי להפעיל עליה חסנות. במקביל תפעיל עליה הפקידות הבריטית המקומית לחץ כדי לחמוק מאחריות. "לבוא ועדת החקירה", דבר, 24.10.1929.
- 48 "דאר היום – בבוקר ובערב – שני עיתונים-בגרוש", דאר היום, 24.11.1929.
- 49 "תלושי דאר-היום לעיתון הערב", שם, 25.11.1929.
- 50 ח' כנופיה (אב"א אחימאיה), "פיליטון קטן", שם, 10.12.1929. הידיעה הראשונה על צאתם לאור של עיתוני הערב של הארץ ודאר היום הופיעה בדבר. ראו, "עיתוני ערב בארץ", דבר, 25.11.1929.
- 51 אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי", עמ' 62-63.
- 52 מודעה, דאר היום, 11.12.1929, עמ' 4. הריאלוג בין עיתון ההמון להוצאות הספרים הפופולאיות בארץ איננו חדש. ראשיתו בעידן העות'מאני, עם הופעת מפעל החבורות של הוצאת שי"ש הירושלמית בהנהלת שלמה ישראל שיריזלי, שהחל ב-1904 להוציא לאור ספרונים פופולריים שהופיעו כסיפורים בהמשכים בעיתוני בן-יהודה ותומחרו על פי מספר העמודים. ע' אלידע, העולם בצהוב: לידת עיתונות ההמון הארץ-ישראלית: 1884-1914, תל-אביב 2015, עמ' 131-132.
- 53 על דיוני הוועדה באירועי הכותל שקרמו לפרוץ המאורעות ראו: דבר, 30.10.1929, 31.10.1929; דאר היום, 30.10.1929, 31.10.1929, וראו גם שם, 5.11.1929. על תקריות הכותל ותפקידו של דאר היום, ראו: אלידע, "בין סנסציה ופוליטיקה", עמ' 110-112.
- 54 ראו דבר, 30.10.1929, 31.10.1929, 1.12.1929; דאר היום, 31.10.1929.
- 55 עדויות מפקדי המשטרה של המקומות המרכזיים בהם התרחשו מעשה האלימות דווחו בעיתונים בין 30 באוקטובר ל-24 בנובמבר 1929 בקצב יומיומי. רצף העדויות הסתיים בעדותו של הרי לוק, ממלא מקום הנציב העליון בזמן המאורעות, עדות שדווחה בעיתונות העברית בין 17 ל-24 בנובמבר 1929.
- 56 ראו לדוגמה סיקור עדותו של מפקד משטרת חיפה, דאר היום, 6.11.1929, 7.11.1929; דבר, 6.11.1929, 7.11.1929. לעדותו של מפקד משטרת חברון ראו דאר היום, 8.11.1929, דבר, 8.11.1929. לעדותו של מפקד משטרת צפת ראו דאר היום, 10.11.1929, דבר, 10.11.1929.
- 57 "גמר חקירתו של סונדרס", דאר היום, 31.10.1929.
- 58 "מישיבות ועדת החקירה", דבר, 3.11.1929.
- 59 "דבר היום – איסור הפגנות רחוב", שם, 5.11.1929.
- 60 "הופסק אתמול על ידי הממשלה", דבר (אמר), 5.11.1929.
- 61 "לא תשתיקונו", דאר היום, 5.11.1929.
- 62 "חיפוש שני ברפוס דבר", דבר (ידיעות מא"י), 6.11.1929.
- 63 "דבר היום – את דברינו אמרנו", שם.
- 64 "משפט אמר", דבר (קונטרס), 8.11.1929. המשטרה ניצלה תקדים זה בימים הבאים. ב-10 בנובמבר דיווח דבר (שהופיע באותו יום תחת השם קונטרס) שהחברה ה' אלקון נאסרה אתמול ליד בית הרפוס "אמנות" כשבידיה חבילת עותקים של קובץ מאמרים שהוציאה זה עתה מהרפוס. הקובץ, ששמו היה מטרתינו, הוקדש לרעיון הפועל הציוני המרקסיסטי. העיתון ציין שמעולם לא נדרש רישיון בארץ ישראל לפרסום קובץ מאמרים. היה זה חידוש של שופט השלום הממשלתי בתל-אביב בפסק הדין של אמר. ראו: "ממקרה לשיטה", דבר (קונטרס), 10.11.1929.
- 65 "דבר היום-מה העיתון המסוכן בעיני הממשלה", דבר, 8.11.1929.
- 66 "התנקשות בחיי נורמן בנטביץ'", דאר היום, 25.11.1929; "התנקשות בחיי היועץ המשפטי – המתנקש הוא פושע מועד", דבר, 25.11.1925.
- 67 דוגמה לדאגתו של בנטוויץ' לאינטרסים ציונים ראו אצל ע' אלידע, "עיתונות צהובה ומסעי צלב עיתונאים: דאר היום ופרשת רופין", ישראל, 23 (2016),
- עמ' 343.
- 68 "דבר היום – עד היכן הגענו", דבר, 25.11.1925.
- 69 הידיעות על רצח האיכרה מכרכרו ופציעתו של ד"ר טיכו בירושלים פורסמו בדבר ובדאר היום באותו יום, 13.11.1929, בעמודיהם הראשיים. העיתונות הערבית פרסמה שיהודי פצע את ד"ר טיכו, אבל הפצוע הכחיש זאת בראיון שנתן לכתב דאר היום במיטתו בבית החולים, ועמד על כך שערכי דקר אותו. "ד"ר טיכו מכחיש את עלילות הערבים", דאר היום, 22.11.1929.
- 70 "ההתנקשות בבנטביץ'", דאר היום, 25.11.1929.
- 71 "הממשלה מאיימת בצנזורה על העיתונות הארץ-ישראלית", שם, 6.12.1929.
- 72 "המופתי נחקר בביתו", דבר, 3.12.1929, 4.12.1929; "חקירת המופתי נגמרה", שם, 5.12.1929.
- 73 "שטנתה של מרת ניוטון", דבר, 28.11.1929; "הגב' ניוטון 'מעידה' על הכל מלבד המאורעות", דאר היום, 28.11.1929.
- 74 טענה זו העלו עדים ערבים בדיון ב-1 בדצמבר 1929. ראו, "הקטרוג על הציונות נמשך", שם, 1.12.1929.
- 75 הנאשם העיקרי בארגון ההסתה לפני ועדת החקירה, דבר, 1.12.1929.
- 76 ראו עדויות ערביות על השתלטות יהודית על אדמות ערבים, "עד ערבי משתדל להוכיח כי הציונים מנשלים את הערבים מעל הקרקע", דאר היום, 29.11.1929; "עניני הקרקע בועדת החקירה", דבר, 29.11.1929; "הקטרוג על הציונות נמשך", דאר היום, 1.12.1929; "העדים האחרונים של הוה"פ הערבי", דבר, 8.12.1929.
- 77 "עדותו 'הסודית' של המופתי", דאר היום, 3.12.1929; "חקירת המופתי נמשכת", שם, 4.12.1929; "פרטי חקירת המופתי", שם, 8.12.1929.
- 78 "חקירת המופתי נגמרה", דבר, 5.12.1929. ראו גם "חקירת המופתי ע"י מרימן", שם, 8.12.1929; "המשך חקירת המופתי", דאר היום, 9.12.1929.
- 79 "הישמע קול האמת", דאר היום, 9.12.1929.
- 80 "ד"ר פון-וייזל הובא מבית החולים להעיד לפני הוועדה", שם, 15.11.1929; "עדותם של פון-וייזל ומושל שכם על ראשית הפרעות בירושלים", דבר, 15.11.1929.
- 81 "רוטנברג לפני ועדת החקירה – נאבק עם לוק על כבוד התפילה בכותל", דבר, 21.11.1929; "רוטנברג הזהיר את הממשלה בעוד מועד", דאר היום, 21.11.1929.
- 82 "הברכה שהיהודים מביאים לארץ-ישראל – ה' הופין מוכיח עם מספרים ביד מה רב חלקם של היהודים בהפרכת הארץ", דאר היום, 12.12.1929.
- 83 "גמר עדותו של הופין", דבר, 13.12.1929. ראו גם, "סיום נמרץ של עו"ד הורוביץ", שם, 17.12.1929.
- 84 "עדותו של משה סמילנסקי", שם, 18.12.1929; "משה סמילנסקי מספר על ארבעים שנות הפרחת הארץ", דאר היום, 18.12.1929.
- 85 "הורוביץ מוקיע את פשעי הממשלה", דבר, 15.12.1929.
- 86 "סקר עומד במערכה", דבר, 20.12.1929. ראו גם "גמר עדותו של סקר", דאר היום, 21.12.1929.
- 87 "השגותיו של ברודיא על מדינת היהודים", דאר היום, 11.12.1929. ראו גם מאמר מערכת של העיתון באותו יום נגד ברודיא, "מעשה ילדות".
- 88 ז' ז'בוטינסקי, "טוב", שם, 7.1.1930.
- 89 א' קיסרי, "שלושה יהודים, שני ערבים ומר ברודיא...", שם, 2.1.1930.
- 90 ז'בוטינסקי, ששימש מדצמבר 1928 כעורך הראשי של דאר היום הירושלמי, יצא מהארץ להשתתף בקונגרס הציוני בציריך ביולי 1929, אבל לאחר מאורעות 1929 לא התירו לו הבריטים לחזור לארץ בטענה שנוכחותו מסכנת את שלום הציבור. חזרתו התאפשרה רק לאחר משא ומתן ארוך לצורך עדותו לפני ועדת החקירה.
- 91 זאב ז'בוטינסקי אל הוועד הפועל של הצה"ר (מאיר גרוסמן), 12.12.1929.
- 92 ארכיון ז'בוטינסקי, אגרת מס' 743, קוד א"א 2/19.
- 93 מכתבו של ז'בוטינסקי פורסם רק באמצע ינואר 1930. ראו "מכתבו של ז'בוטינסקי אל ועדת החקירה", דאר היום, 15.1.1930.
- 94 במהלך מסיבת עיתונאים שקיימה ההנהלה הציונית בראשות הרי סקר וארתור

- 131 כהן, תרפ"ט, עמ' 57-80.
- 132 "משפטו של השוטר חנינקיס", דאר היום, 31.1.1930; "משפטו של השוטר חנינקיס – חיים פיינגולד מספר על רצח אביו", שם, 2.2.1930; "משפטו של השוטר חנינקיס – פרשת עדי הקטיגוריה נסתיימה-היום יגמר המשפט", שם, 5.2.1930.
- 133 "משפטו של השוטר חנינקיס", דבר, 31.1.1930, 5.2.1930.
- 134 "השוטר שמחה חנינקיס נידון למיתה", דאר היום, 6.2.1930; "השוטר חנינקיס נידון למיתה", דבר, 6.2.1930.
- 135 "בעתונות הבוגרת", דאר היום, 9.2.1930.
- 136 "לאחר משפטו של חנינקיס", שם, 7.2.1930.
- 137 ישראל רוזוב, "מקלף-חנינקיס", שם, 10.2.1930.
- 138 "דבר היום – אי אומון", דבר, 7.2.1930.
- 139 "דבר" נתבע לדין על פגיעה במשפט", שם, 20.2.1930, "המשפט נגד דבר", שם, 25.2.1930. ידיעה אחרונה זו השתרעה על מחצית מהעמוד הראשון של העיתון. הכותרת עצמה נוסחה באותיות ענק וכללה תת כותרות מפורטות. "פסק דינו של דבר – קנס שמונים לא" – חובת פרסום פסק הדין וכתב התנצלות", שם, 28.2.1930. כותרת אחרונה זו השתרעה על רוב שטחו של העמוד הראשון של דבר, תופעה יוצאת דופן בדברי ימי העיתון. יתרת שטחו של העמוד הראשון הוקדשה למאמר מערכת שעסק גם כן במשפט. דבר המשיך לעסוק במשפט גם בימים הבאים בשני מאמרי פולמוס ארוכים פרי עטו של משה בילינסון. ראו, מ' בילינסון, "על משפט דבר", דבר, 4.3.1930, 5.3.1930. לצד דבר הואשם גם שלום שוורץ, שהפיץ את המאמר של דבר בעיתונו. שוורץ נדון לקנס בגובה עשר לא"י. על התנהלות המשפט ראו: "משפט כנגד דבר" ו"פולשתיין בולשתיין", דאר היום, 20.2.1930, 26.2.1930; "פסק דין במשפט דבר והפולשתיין בולשתיין", שם, 28.2.1930.
- 140 "פסק הדין של חנינקיס בוטל", שם, 12.3.1930. דעת הקהל לא נרגעה מפרשת חנינקיס, שהמשיך להצטייר כקדוש מעונה. בקיץ 1930 הפיץ המשורר עמנואל הרוסי ברחבי תל אביב פמפלט שעל צדו האחד תמונתו של חנינקיס ועל צדו השני שיר פרי עטו בשם "מה זה פחדת", השר שיר הלל לחנינקיס. דבר דיווח בסוף אוגוסט 1930 שבתגובה עברו אנשי משטרה בחנויות ובקניסטים בתל אביב שם הופץ, והחרימו את הפמפלט בפקודת מושל המחוז. ראו, "תל-אביב: מחרימים את תמונת חנינקיס", דבר, 29.8.1930. על פרטי השיר שכתב עמנואל הרוסי ראו, כהן, תרפ"ט, שם, עמ' 76-79.
- 141 "יוסף מזרחי אורפלי נידון שוב למות", שם, 4.4.1930; "בית הדין העליון לעירעורים אישר את פסק הדין של מות ליוסף מזרחי אורפלי", שם, 27.4.1930.
- 142 א' בן-חורין, "קורבן העלילה", שם, 8.8.1930; "יוסף אורפלי נידון לעשר שנות מאסר", שם, 8.8.1930.
- 143 "אל-ג'אמעעה רוגו על חנינת אורפלי", דבר, 11.8.1930.
- 144 כהן, תרפ"ט, עמ' 380-385. דאר היום ודבר פרסמו בהבלטה כ-3 ביוני 1935 את דבר שחרורו הצפוי של חנינקיס לאחר שנחון בידי המלך. למחרת דיווחו שני העיתונים בקצרה על השמחה שעורר שחרורו בירושלים. אין בעיתונות התקופה אזכור של הסיפור של הלל כהן על חגיגות שמחה המוניות לכבוד חנינקיס בחוצות תל-אביב ובקולנוע מוגרבי, להוציא דיווח קצר בדבר מ-4.6.1935 על השתתפותו של חנינקיס במשחק כדורגל בתל אביב. המגמה בעיתונות הייתה להוריד פרופיל. אורי קיסרי ציין, לדוגמה, שיש לשמור על טון דיסקרטי ולהניח לחנינקיס לחזור לשגרת חייו. א' קיסרי, "שמחה חנינקיס", דאר היום, 6.6.1935.
- 145 "הדין וחשבון של ועדת החקירה – הודעה לקוראים", דאר היום, 1.4.1930.
- 146 "המסקנות של ועדת החקירה", שם, גיליון מיוחד, 1.4.1930. הדו"ח המלא פורסם בעיתונות העברית כ-9.4.1930.
- 147 "פיסגת האנטי-ציונות", שם, גיליון מיוחד, 1.4.1930. על גליונות האבל לציין פטירת בלפור, ראו "לורד בלפור – אבי ההצהרה ההיסטורית – איננו", שם, 20.3.1930.
- 148 מ"ב [משה בלינסון], "תעודה מדהימה", חלקים א-ב, דבר, 2.4.1930, 3.4.1930.
- 149 "רוצחי האחים רוטנברג לא נמצאו", דאר היום, 2.4.1930.
- רופין כ-25 בדצמבר 1929, שאל שלום שוורץ, מנהל סוכנות הידיעות סט"א בארץ, מדוע לא זומנו ז'בוטינסקי ואוסישקין לעדות בידי ההנהלה הציונית. הרי סקר סירב לפרט, אולם הודיע שהוא האחראי לכך. ראו "מסיבת עיתונאים בהנהלה הציונית", דאר היום, 26.12.1929. למחרת תקף בחריפות דאר היום את סקר, האשים אותו באחריות להצגה העלובה של הציונות בדינוי הוועדה וטען שסקר סובל משיגעון גדלות. "יומן – הצהרתו של סקר", דאר היום, 27.12.1929.
- 94 "דבר ז'בוטינסקי על מצב הציונות", שם, 24.12.1929.
- 95 ה' כנופיא [אב"א אחימאיר], "פיליטון סתם – מי העז?", שם, 9.1.1930.
- 96 "ז'בוטינסקי יעיד", שם, 22.1.1930.
- 97 "הרב הראשי קוק לפני הוועדה", שם, 15.12.1929.
- 98 ערב עליותו לעדות, לאחר שעלתה אפשרות שיעיד בביתו, קרא דאר היום לרב קוק להיעיד בפומבי כדי להפיץ את דבר מעשי הוועדה שנעשו ליהודים בעולם כולו. "יומן: לעדותו של הרב קוק", שם, 11.12.1929.
- 99 "עדות הרב קוק על שני עברי הכותל", דבר, 15.12.1929.
- 100 "מגילת חברון בנוסח קאפירטה", דאר היום, 8.11.1929. "עדות קאפירטה מפקד מטרת חברון", דבר, 8.11.1929.
- 101 "דרישותיהם של יהודי חברון מאת ההנה"צ", דאר היום, 2.12.1929.
- 102 "ועדת החקירה מסרבת לשמוע על טבח חברון", שם, 22.12.1929.
- 103 שם.
- 104 "ששה עדים ביום אחד", דבר, 22.12.1929.
- 105 "העדות שועדת החקירה סירבה לשמוע", דאר היום, 23.12.1929.
- 106 שם, 29.10.1929-31.10.1929, 17.11.1929.
- 107 "הרב פרנקו מעיד על טבח חברון", שם, 24.12.1929.
- 108 אב"א אחימאיר, "הפקיד והרב", שם, 23.12.1929.
- 109 "נאומו הגדול של סיר בוייד-מרימן", שם, 25.12.1929; "נאומו המזהיר של מרימן", דבר, 25.12.1929.
- 110 "נאום השיטנה של עורך-הדין של הוה"פ הערבי", דבר, 27.12.1929; "סטוקר מרצה את תביעות הערבים", דאר היום, 27.12.1929.
- 111 "נאומו של פרידי – חיפוי על אשמת הפקידות", דבר, 29.12.1929.
- 112 "הספוג של ועדת החקירה", דאר היום, 27.12.1929.
- 113 גיליון עיתון הערב האחרון שמצאתי היה מ-10 בדצמבר 1929, אולם להערכתו המשיך העיתון לצאת לאור עוד כמה ימים.
- 114 אלידע, "מעיתון ממסדי לעיתון מסחרי", עמ' 62-63.
- 115 העיתון הודיע ש"מהיום ואילך יימכר דאר היום בכל הארץ כ-5 מ"ל", דאר היום, 20.1.1930.
- 116 "מהפכה בעיתונות העברית – דאר-היום' בחצי גרוש הגליון", שם, 28.8.1928.
- 117 "דאר-היום במצוקת הזמן", דבר, 20.1.1930. העיתון הודיע שדאר היום של ערבית גווע מזמן ושבק חיים מבלי להודיע לקוראים ולקונים על המאורע, ולא לחשוב על הודעה "כי מפאת מחלת המסדר לא יופיע היום גיליון הערב".
- 118 "סתם מקשן" (אב"א אחימאיר), "צביעות עיתונאית", דאר היום, 23.1.1930.
- 119 דאר היום, 28.10.1929-30.10.1929, 4.11.1929.
- 120 שם, 26.10.1929-27.10.1929, 24.10.1929-22.10.1929, 17.11.1929, 31.10.1929-29.10.1929.
- 121 שם, 4.11.1929, 6.11.1929, 7.11.1929, 17.11.1929.
- 122 ראו מאמר מערכת, "יומן – מעוות זועק לשמים", שם, 2.1.1930.
- 123 "נאום הקטיגוריה", שם, 23.1.1930.
- 124 "כל הנאשמים ברצח משפחת מקלף – זוכו", שם, 24.1.1930.
- 125 "דבר היום – יגלו את רוצחי משפחת מקלף", דבר, 24.1.1930.
- 126 "דבר היום – 'כנות' הערדים", שם, 26.1.1930.
- 127 "משפט הצבור על משפט מקלף", דאר היום, 26.1.1930.
- 128 שלום שוורץ שימש גם כעורך העיתון היומי באנגלית של סוכנות הידיעות סט"א, *Palestine Bulletin*.
- 130 בן ברוך (שלום שוורץ), "קול דמי מוצא...", דאר היום, 26.1.1930.

- 172 א' בן-חורין, "לסגירת דאר-היום", ירושלים (דאר היום), 8.6.1930.
- 173 "נסגרו דאר-היום, פלשתין ו"אל-ג'אמעה", דבר, 8.6.1930.
- 174 "דבר היום – סגירת העיתונים", דבר, 9.6.1930.
- 175 "משפט כנגד דואר-היום", הארץ, 16.6.1930.
- 176 המידע נמסר בעיתון דבר: "מדוע עזבו הרביוניסטים את דאר היום?", דבר, 14.7.1930. ראו גם גראור, עיתונות ומפלגה, עמ' 49-51. ז'בוטינסקי מינה את ד"ר וולפגנג פון וייל ואת מקורבו שלמה גפשטיין לבצע שינויים בעיתון בסוף יוני 1930. בעקבות עימות בתוך המערכת עזבה הקבוצה המקסימליסטית (אחימאיר, ייבין, אצ"ג) את העיתון ביולי 1930. הם חזרו לשתף פעולה עם דאר היום כעבור ארבעה חודשים. ראו עוזי אלידע, "דאר-היום הריוניסטי: לתולדות פרשה עיתונאית מרתקת".
- 177 "איסור אזכרות פומביות לחללי אב", דאר היום, 10.8.1930.
- 178 ז' דוד, "קצרות – ביום הזה", דבר, 11.8.1930.
- 179 "דבר היום – זכור נזכור", שם, 11.8.1930.
- 180 "מעשי נערות ופשעי דמים", שם, 16.12.1929.
- 181 ש' בניאלי, "ליום הזיכרון", שם, 11.8.1929.
- 182 ד"ר פון וייל, "זיכור הפגורם", דאר היום, 12.8.1930.
- 183 כבר בסוף פברואר 1930 פרסם דאר היום מאמר שהאשים את הקומינטרן בפעילות חתרנית שהובילה לפרעות תרפ"ט. ראו: "פעולות האינטרנציונל הקומוניסטי בא"י", דאר היום, 23.2.1930; "שיחה עם הסדובסקי על פעולות הקומינטרן בא"י", שם, 9.3.1930; "פעולתו של אחד משליחי הקומינטרן בא"י", שם, 18.3.1930. כתבות אלה, למרות הכותרות המבטיחות, סיפקו רק מידע כללי שנשען על שמעות על פעילות הקומינטרן בארץ. ראו גם, "17 קומוניסטים נעצרו בעיר העתיקה", שם, 14.3.1930. ידיעה זו מדגימה את התפיסה הקונספירטיבית ומספרת על מעצר קבוצת קומוניסטים שקיימה אספה חשאית בעיר העתיקה בירושלים. הקבוצה מנתה ערבים ויהודים. היהודים תוארו כגורם הדומיננטי, כמי שנאמו והתסיסו, התנהגו והתלבשו כערבים ודיברו ערבית משובחת. נראה שהם זכו לאימון מדוקדק ברוסיה טרם בואם לארץ.
- 184 ד"ר פון וייל, "מה עבר עלי ב-24 לאוגוסט", שם, 22.8.1930, 5.9.1930.
- 185 "בוועדת החקירה: ד"ר פון וייל הובא מבית החולים להעיד לפני הוועדה", שם, 15.11.1929.
- 186 ד"ר פון וייל, "מה עבר עלי ב-24 לאוגוסט, חלק א'", שם, 22.8.1930.
- 187 חלק ב, שם, 5.9.1930.
- 188 חלק א, שם, 22.8.1930.
- 189 מדור ספורט החל להתפרסם בדאר היום בדצמבר 1928 בעריכת ליפא לויתן. מ-15.8.1930 הופיע מדור ספורט מורחב יומי בן עמוד, "מדור הספורט והנוער" לחינוך ספורטיבי של בני הנוער, בתקופתו של פון וייל. על הספורט ותפקידו האידאולוגי לחישול חברי התנועה הריוניסטית, ראו אב"א אחימאיר, "תפקידו של הספורט היהודי", דאר היום, 24.4.1929.
- 190 ההפגנה של אב"א אחימאיר וחבריו נגד שילדס הביאה לעימות בין דאר היום לדבר. ראו "הפגנה נגד ד"ר שילדס בת"א", שם, 10.10.1930; "המלשינות", שם, 12.10.1930; "ד"ר שילדס בת"א", דבר, 10.10.1930.
- 191 על המאבק בין הריוניסטים להנהלה הציונית והבחירות לכנסת ישראל, ראו אלידע, "דאר-היום הריוניסטי", עמ' 73-86.
- 192 שם.
- 150 "דבר הממשלה לעיתונות", דבר, 3.4.1930. ראו גם, "באי כח העיתונות אצל ה' מילס", דאר היום, 3.4.1930.
- 151 "משל כנגד משל", דאר היום, 6.4.1930.
- 152 ראו לדוגמא, "ה ייבין", גזר הרשע והצביעות", דאר היום, 4.4.1930. ראו סיקור הפגנה בדאר היום, "3000 איש מוחים באסיפת עם בתל אביב נגד מסקנות ועדת החקירה – המסקנות מבטלות את התוכן הממשי של המנדט והצהרת בלפור", שם, 6.4.1930.
- 153 "החקירה בענין הרצח האיום בבית אליעזר דן סלונים", שם, 7.2.1930.
- 154 "משפט הרצח האיום בבית סלונים", שם, 13.5.1930, 14.5.1930.
- 155 "גמר משפט הרצח האיום בבית סלונים", שם, 16.5.1930.
- 156 "הפסקת העליה היהודית לארץ-ישראל", שם, 18.5.1930.
- 157 "דבר היום", דבר, 18.5.1930.
- 158 "אל דמי לנו", דאר היום, 20.5.1930.
- 159 "זעקת היהדות העולמית נגד גזרות העליה", הארץ, 20.5.1930.
- 160 "הפסקת העליה: מכה כלכלית קשה ועלבון פוליטי לכל היהדות", שם, 21.5.1930.
- 161 "פתחו את שערי הארץ! – יקרא היום הישוב המאוחד כולו בשבתתו", דבר, 22.5.1930.
- 162 "דבר היום", שם, 22.5.1930.
- 163 "איך שבת אתמול הישוב העברי בארץ", שם, 23.5.1930.
- 164 ע' אלידע, "דאר-היום הריוניסטי: לתולדות פרשה עיתונאית מרתקת", קשר, 17 (1995), עמ' 73-86 (להלן: אלידע, "דאר-היום הריוניסטי").
- 165 ארבעה מאמרים לא חתומים של אורי צבי גרינברג: "האמת העיומה לפניכם", דאר היום, 20.5.1930; "המצב טוב אצלנו", שם, 21.5.1930; "ירושלים תובעת אתכם", שם, 22.5.1930; "ירושלים העיר שובתת", שם, 23.5.1930. שלושה מאמרים חתומים בידי אורי צבי גרינברג: "סנבלטים", שם, 25.5.1930; "אשמם הדם – הרמאות", שם, 26.5.1930; "אל תסתגלו יהודים", שם, 28.5.1930. לאחר סגירת דאר היום ב-7 ביוני 1930, נדפסו שלושה מאמרים של אורי צבי גרינברג בחתימתו בעיתונים שהיו לאמתו של דבר דאר היום: "לית דין ולית דיין", ירושלים, 8.6.1930; "חורבן בית פנימי", השלום, 9.6.1930; "שתיים עשרה בלילה", ירושלים, 13.6.1930. המאמרים נדפסו מחדש במהדורה ביקורתית בעריכת דן מירון. ראו, אורי צבי גרינברג, כל כתביו, כרך יז: מאמרים, חלק שלישי: בכור המהפכה העברית, ירושלים תשס"ט. עמ' 12-41. ראו גם, ת' וולף-מונזון, "תשובתי לאוכלי הציונות, לכל הסנבלטים", קתדרה, מס' 141, תשרי תשע"ב, עמ' 169-173.
- 166 "האמת העיומה לפניכם", דאר היום, 30.5.1930; אצ"ג, "סנבלטים", שם, 25.5.1930.
- 167 "ירושלים העיר שובתת", שם, 23.5.1930.
- 168 "המצב טוב אצלנו", שם, 21.5.1931.
- 169 אצ"ג, "אשמם הדם – הרמאות", שם, 26.5.1930.
- 170 "דבר היום – הספקולציה במערומיה", דבר, 26.5.1930. אצ"ג הגיב למאמר זה בביטול. הוא גינה את העיתונאים התל-אביבים הכותבים באלגנטיות וברצינות גמורה, ובפועל אינם אלא "גולמים (רובוטים), מתי לב ומוח, העובדים במכצר התל-אביבי הפועל כבית חרושת לטישטוש". אצ"ג, "אל תסתגלו יהודים", דאר היום, 28.5.1930.
- 171 "הממשלה סגרה את דאר-היום", ירושלים (דאר היום), 8.6.1930.